

Selami ŞİMŞEK*

ÖZET

Eski çağla dan be i Av upa ile Asya a asında önemli bi güze gâh noktası du umundaki Gelibolu ve çev esinde pek çok sūfi, tasavvufi ku uluş ve tekke faaliyet göste miş olup, bu faaliyetle neticesinde o taya oldukça zengin bi tasavvufi kültü ve lite atü ü çıkmıştı . Halvetîlik, Melevîlik, Bay âmîlik, Celvetîlik, Kâdi îlik, Rifâîlik, Nakşibendîlik, Sa'dîlik ve Bektâşîlik bu bölgede faaliyetle ine astlanan belli başlı ta îkatla dı . Bu ta îkatla a mensup pek çok şâi ve yaza yetiştîği gibi, başta Ahmed Bîcân ve Yazıcızâde Mehmed olmak üzere e, Câhidî Ahmed Efendi, Şeyh Mehmed Dâğî, Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede, Mustafa Dâniş Dede, Bu hâneddin Dede gibi Gelibolu Tü k halk kültü ü içe isinde önemli bi ye e sahip olan şahsiyetle de va dı .

ANAHTAR KELİMELE

Gelibolu, Tasavvuf, Ta îkat, Tekke.

ABSTRACT

Since old centu ies many sufis, o de s and de vish lodges had an impo tant ole in shaping Tu kish mystic cultu e of Gallipoli and its p ovince.in the c oss oad of Eu ope and Asia. Halvetiye, Melevi, Bay amiye, Jilwatiyya, Kadi iye, Rufaiyah, Nakshibendi, Sadiye and Bektashiism a e main o de s which did activities in Gallipoli and its p ovince. This o de s elated to ve y ve y poets and w ite , g ow up like, head Ahmed Bican and Yazıcızade Mehmed become, like Cahidi Ahmed Efendi, Şeyh Mehmed Dağî, Ağazade Mehmed Hakiki Dede, Mustafa Daniş Dede, Bu haneddin Dede in inside of Gelibolu Tu kish people cultu e impo tant one eat owne one pe sonality

KEY WORDS

Gallipoli, Sufism, O de , De vish Lodge.

* Dr. Araştırmacı-Yazar, Erzurum.

Giriş

Eski çağlardan beri Avrupa ile Asya arasında önemli bir güzergâh noktası durumundaki Gelibolu, aynı adı taşıyan yarımadanın kuzeydoğu kesiminde Çanakkale Boğazı'nın kuzey giriş kısmında, denize doğru uzanan bir yüksekliğin üzerinde kurulmuş bir şehirdir. Şehrin ve yarımadanın adının “*gemi şeh i, güzel şeh i*” veya “*Galyahla 'ın şeh i*” anlamındaki Kallipolis yahut Gallipolis'ten geldiği kaydedilir¹. *Muhammediyye* adlı eseriyle meşhûr olan Yazıcızâde Mehmed Efendi ise bunun adını “Gülübol”dan bozma olarak kabul etmiştir. Ancak bu adın kaynağı hakkında kesin bir bilgi yoktur.

Kimler tarafından ne zaman kurulduğu hakkında kesin bilgiye rastlanmayan şehir civarında ilk yerleşmenin Traklar'ca gerçekleştirildiği, Yunan koloni hareketi sırasında eski Yunanlılar tarafından ele geçirildiği ve daha sonraları Milet, Foça ve Midilli'den gelen halk tarafından iskan edildiği kaydedilmektedir².

Gelibolu, Eski Yunan'dan başlayarak, Perslerin, Makedonya'luların, Bergama Krallığı'nın, Romalılar'ın istilasına uğramış olup, Romalılar ve Bizans döneminde oldukça önemli bir liman ve geçit konumuna gelmiştir. 586/1190 yılındaki Haçlı Seferleri sırasında Alman İmparatoru Friederich komutasındaki Haçlı ordusu da Anadolu'ya buradan geçmiştir. 601/1204 yılında şehri Venedikler, 633/1235 yılında Bizanslılar ve son olarak da 755/1354 yılında Süleyman Paşa komutasındaki ordu vasıtasıyla Osmanlılar ele geçirmiştir³.

Bizans döneminde merkezî bir şehir görünümüne kavuşan Gelibolu, Osmanlılar'ın fethinden sonra bir sancak ve sancak merkezi olduğu gibi Rûmeli'nin ilk Paşa sancağı da olmuştur. 793/1391 yılında ise Yıldırım Bayezid buraya ilk tersaneyi kurmuş ve başına Sarıca Paşa'yı Boğaz Muhafızlığı Komutanı olarak atamıştır⁴.

¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Kemalpaşazâde Ahmed, *Tevâ ih-i Âli-i Osman*, nşr., Şerafettin Turan, Ankara 1983, II. Defter, s. 126; Fevzi Kurtoğlu, *Gelibolu ve Yö esi Ta ihi*, İst. 1938, s. 11; Mehmet İrdesel, *Gelibolu ve Yö esi Ta ihi* (Gelibolu'yu Tanyalım), Geltur Ajans Turistik Yayınlar, İst. 1994, s. 9-11; Feridun Emecen, “Gelibolu”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (DİA), İst. 1996, XIV, 1.

² Emecen, a.g.m. aynı yer

³ Geniş bilgi için bkz. Halil İnalçık, “Gelibolu”, *EL2* (İng.), II, 983-987; İrdesel, a.g.e., s. 9; Emecen, a.g.m., aynı yer.

⁴ Emecen, a.g.m., aynı yer.

İstanbul'un fethine kadar önemli bir askerî deniz üssü olma özelliğini muhafaza eden Gelibolu, Fâtih Sultan Mehmed döneminde esaslı bir şekilde tahkim edilmiş, hatta boğazın ve şehrin korunması için Çanakkale'de giriş kısmında karşılıklı iki hisar yaptırılmıştır. Ancak Gelibolu, 921/1515'te İstanbul'da Haliç Tersanesi'nin devreye girmesiyle giderek deniz üssü olma özelliğini kaybetmiştir. Yine de deniz seferleri için donanmanın önemli merkezlerinden biri durumundaydı. Sultan I. Ahmed 1022/1613 yılında şehre gelerek Yazıcızâde Mehmed Efendi'nin, ardından Bolayır'da bulunan Süleyman Paşa'nın türbesini ziyâret etmiştir⁵.

924/1518'de Keşan, Malkara, Limni, Taşöz, İmroz ve Semadirek'ten ibaret olan sancak Gelibolu, 940/1533'te Hayreddin Paşa'nın kaptan-ı deryâ oluşu ve Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaletinin kuruluşundan sonra buranın merkez sancağı olmuştur. Ayrıca sınırları İnebahtı, Midilli, Kocaeli, Karıreli, Rodos ve Mizistra sancaklarını içine alacak şekilde genişletilmiş ve merkez durumuna getirilmiştir. XVI. Asrın ikinci yarısında da sancağa İpsala ve Gümülcine bağlanmıştır. Sultan I. Abdülhamid dönemine kadar süren durum, Boğaz Muhafızlığı'nın Çanakkale'ye alınmasıyla son bulmuş ve Gelibolu'nun önemi nispeten azalmıştır⁶.

XVII. asrın ikinci yarısına doğru başlayan Girit Seferi'nde yeniden ön plana çıkan Gelibolu, Venedikliler'in boğazda başlattığı abluka faaliyetlerinden oldukça etkilenmiş ve bu faaliyetler XVII. asır ve XVIII. asır başlarında da sürmüştür. 1184/1770'deki Çeşme faciasının ardından boğazlar ve Gelibolu yeni bir tehditle karşı karşıya kalmış ve 1205/1790'lardan itibaren de Hafız Mustafa adlı bir âyanın nüfuzu altına girmiş ve bazı karışıklıklar yaşanmıştır⁷.

Tanzimat sonrası Gelibolu, Edirne eyaletine bağlı, Keşan, Şarköy, Mürefte ve Eceabat kazalarından oluşan bir sancaktı. 1282/1865'te ise Şarköy, Evreşe, Enez, Ferecik, Gümülcine kazaları bağlıydı. XIX. asrın sonlarında bu kazaların yanı sıra dokuz nahiyesi ve 152 köyü bulunuyordu⁸.

Çanakkale Muharebeleri sırasında derinden sarsılan ve oldukça tahrip olan Gelibolu, bunun ardından 4 Ağustos 1920'de Yunan işgaline uğramışsa da 3 Ekim 1922'de terkedilmiştir. Cumhuriyet döneminin başlarında (1923) il merkezi olan Gelibolu'ya Eceabat, Enez, İpsala, Keşan, Şarköy bağlanmıştır. 1926'da

⁵ Emecen, a.g.m., XIV, 2.

⁶ Emecen, a.g.m., XIV, 5.

⁷ Emecen, a.g.m., XIV, 2.

⁸ Emecen, a.g.m., XIV, 5.

877 sayılı kanunla ilçe merkezine dönüştürülen Gelibolu, bugün Çanakkale'ye bağlıdır ve fazla gelişmemiştir⁹. Günümüzde Gelibolu ilçesinin merkez bucağından ayrı Bolayır ve Evreşe adlı iki bucağı vardır. Yüzölçümü 806 kilometre kare olan ilçenin 1990 sayımına göre nüfusu 40.020'dir¹⁰.

Gelibolu'nun sosyo-kültürel yapısına gelince, bu konuda en ayrıntılı bilgiler, XV ve XVI. asırlara ait tahrir defterlerinde bulunmaktadır. 880/1475 tarihli deftere göre kırk mahalleli bir şehir durumundaydı ve mahalleleri genellikle bir mescid veya câmi etrafında teşekkül etmekteydi. En kalabalık olanlarını Sarıca Paşa İmaret, Hacı Hamza, Ahmed Bey, Kırmı Hızır, Hacı Tanrıvermiş, Sofu Halil ve Suyacağı mescidleri mahalleleri oluşturuyordu. Bilhassa II. Murad ve II. Mehmed dönemi vezirlerinden Sarıca Paşa'nın yaptırdığı (846/1442-43) imâret bir başka önemli yerleşmenin çekirdeğini oluşturmuştu¹¹.

924/1518 tarihli tahrir defterine göre ise, yeni kurulan mahalleler arasında özellikle Şeyh Muhyiddin Yazıcı Mescidi, Mesih Paşa Câmii, Yakub Bey Câmii, Yahşizâde, Efdalzâde Ahmed Çelebi mahalleleri dikkat çekmektedir¹². Mahallelere adlarını veren mescid ve câmilerin bânileri arasında devlet adamlarının ve âlimlerin bulunması, Gelibolu'nun idarî bir merkez ve kültürel yapısının bir neticesidir¹³.

Gelibolu ve çevresine tasavvuf tarihi açısından bir bakacak olursak, Edirne kadar olmasa bile¹⁴ yine de oldukça zengin bir kültür birikimine sahiptir. Türklerin Anadolu ve Trakya'ya geçişlerinde en önemli görevi alperen gâziler ve dervişlerin üstlendiğini biliyoruz. Nitekim 755/1354'de Gelibolu'ya geçen Sultan Orhan Bey'in oğlu Gâzi Süleyman Paşa'nın yanında, onun âlemdârı Seyyid Efendi (ö. ?), Garib Baba (ö. ?), Viran Dede (ö. ?), Horasan erenlerinden Haremşâh (ö. ?), Âdilhân Baba (ö. ?), Kûçek Baba (ö. ?)¹⁵, Kum Baba (ö. ?), Ece Bey (ö. ?) Piri Baba (ö. 787/1384), Hüseyin Bece Gâzi (ö. 787/1384), Kalender Baba (ö. 787/1384), Bayraklı Baba (ö. 813/1410), Yürekli Baba, Emir Ali Baba (ö. 758/1357), Sancakdar Baba (ö. ?), Yeşil Etekli İmam (ö. ?), Arap Hazretleri (ö. ?),

⁹ Mehmet Alemdaroğlu-Mehmet İrdesel, *Tâ ihî, Coğ afi, İktisâdi ve Tu istik Yönle iyle Gelibolu*, İst. 1964, s. 75.

¹⁰ Emecen, a.g.m., XIV, 5-6.

¹¹ Bkz. İstanbul B. B. Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, TD, No: 79; Emecen, a.g.m. XIV, 2.

¹² Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), TD

İbn-i Bennah (ö. ?), İbn-i Şimşid (ö. ?), Alâeddin Kalfa (ö. ?), Has Ahmed Bey (ö. ?), Uzun İbrahim Dede, Hacı Keçeci Dede (ö. ?), Kul Hızır (ö. ?), Ayşe Hatun (ö. ?), Masterlı Dede (ö. ?), Bahşızâde Sultan (ö. ?), Hakkı Hayran Dede (ö. ?) gibi nice alperen ve dervişler vardır¹⁶.

Fetihten hemen sonra Gelibolu'da pek çok tekke ve zâviyenin de kurulduğunu müşâhede etmekteyiz. Bahşızâde Sultan Tekkesi¹⁷, Karaca Paşa Tekkesi, Sinan Paşa Tekkesi, Tat Ahmed Tekkesi, Hallâc Ahmed Tekkesi, Âhi Mûsa Zâviyesi ve Ahi Devle Zâviyesi¹⁸ bunlardan meşhûr olanlarıdır¹⁹.

Gelibolu, XV. asrın ikinci yarısında vakıfları olan birçok câmi, mescid ve tekkeye sahiptir. 880/1475'de vakfı bulunan yirmi mescid, altı zâviye, iki medrese vardır. Bunlardan zengin vakıfları olanlar, II. Murad ve Fâtih Sultan Mehmed devri devlet adamlarından Sarıca Paşa İmâreti, II. Murad'ın adamlarından Has Ahmed Bey'in yaptırdığı zâviyeli mescidi ve Çukurbostan Mahallesi'nde sonradan câmi haline getirilen bir diğer mescidi, Âhi Mûsa Zâviyesi, Hoca Hamza Mescidi, Hacı Mehmed Mescidi sayılabilir²⁰. 1069/1659'lu yıllarda Gelibolu'yu dolaşan eden Evliyâ Çelebi'ye göre ise, şehirde 164 câmi, mescid, tekke ve zâviye bulunmaktaydı²¹.

1310/1892 *Ta ihli Edi ne Salnâmesi* ve *Riyâz-ı Belde-i Edi ne* adlı eserde kaydedildiğine göre, Gelibolu'da biri Mevlevîhâne, üçü Sa'dî, biri Rifâî, biri Sünbülî ve üçü Kâdirî tarikatına mensup olmak üzere dokuz tekke bulunmaktadır²². Ayrıca Ahmet Tuna'nın mezkûr eserinde hangi tarîkate mensup oldu-

¹⁶ Süleyman Gâzi ve diğer zâtlar hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Tuna, *Gelibolu'nun Gönül E le i*, İst. 2005, s. 9-41.

¹⁷ Karamanlar Hançerli Sokak girişinde yıkılmış olan bu dergâhın bahçesinde birkaç mezarla beraber Bahşızâde'nin de mezarı vardır. Bkz. Tuna, *a.g.e.*, s. 40. Ayrıca 4 Şevval 1277/15 Nisan 1861 tarihli Gelibolu'da Bahşızâde Zâviyesi tahsisatına dair ferman da vardır. bkz. BOA, İ. MVL., Dosya No: 446.

¹⁸ Ahî Devle Zâviyesi, 1475'te Mevlânâ Şeyh Muhyiddin'in, daha sonra da onun oğlu Hüsâmeddin Efendi'nin idâresi altındaydı. Dolayısıyla bir ahî zâviyesi olduğu anlaşılan buranın sonradan Mevlevîliğe yakın şeyhlerinin eline geçmiştir. Nitekim zâviye daha sonra ileride "Mevlevîlik" kısmında da anlatacağımız üzere Mevlevîhâne'nin temelini oluşturmuştur. Ayrıca bu zâviye ile ilgili "Gelibolu'da medfun Ahidevle'nin dergâhu taamiyesi dair" ferman da vardır. bkz. BOA, İ. MVL., Dosya No: 98.

¹⁹ Ahmed Bâdi, *Riyâz-ı Belde-i Edi ne*, Beyazıt Devlet Ktp., Genel No: 10393, III, 79.

²⁰ Emecen, *a.g.m.*, XIV, 5.

²¹ Bkz. *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, Haz. Zuhuri Danışman, Kardeş Matbaası, İst. 1970, VIII, 175.

²² A. Bâdi, *a.g.e.*, III, 79. Ancak mezkûr salnâmede, Bâdi Efendi'nin zikrettiği bir Kâdirî tekkesi yoktur. Bkz. *1310 Ta ihli Edi ne Salnâmesi*, s. 610.

ğunu belirtmediği Ahmed Dede Tekkesi ile Şeyh Cahid Efendi Tekkesi de vardır²³.

Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Gelibolu ve çevresinde pek çok sûfî, tasavvufî kuruluş ve tekke faaliyet göstermiş olup, bu faaliyetler neticesinde ortaya oldukça zengin bir tasavvufî kültür ve literatürü çıkmıştır. Şimdi bu durumu daha yakından müşahede etmek amacıyla söz konusu tasavvufî kültür ve literatüre bir göz atalım.

Gelibolu'da Tarikatlar ve Tekkeler

Gelibolu ve çevresinde Halvetiyye, bu tarikatın Ahmediyye koluna bağlı Misriyye, Cihangiriyye, Cerrâhiyye, Uşşâkiyye, Câhidiyye ve İrşâdiyye, Şemsiyye koluna bağlı Sivâsiyye, Cemâliyye koluna bağlı Şâbâniyye ve Sünbüliyye, Mevleviyye, Bayrâmiyye, Celvetiyye, Kâdiriyye, Rifâiyye, Nakşibendiyye, Sa'diyye ve Bektâşiyye tarikatları etkili olmuştur.

Tekkelere baktığımızda ise, bunlardan büyük bir kısmının Bektâşîliğe mensup olduğunu müşahede etmekteyiz. Şöyle ki, Bektâşîlerce Fülful Baba Tekkesi, Ece Baba Tekkesi, İlyas Baba Tekkesi, Kara Baba Tekkesi, Karataşlı Tekkesi, El Tutan Baba Tekkesi, Çakmak Dede Tekkesi, Babalar Dergâhı ve Akbaş Baba Tekkesi adıyla toplam 9 tekke kurulmuştur.

Diğer tarikatlara mensup tekke ve zâviyeler de şöyledir: Halvetiyye'den hangi kola ait olduğu tespit edilemeyen Şeyh Mûsa Efendi Tekkesi, Cerrâhiyye'den Âhi Yûnus Tekkesi, Uşşâkiyye'den Gelibolu Uşşâkî Dergâhı, Câhidiyye'den Câhidî Ahmed Efendi Tekkesi, İrşâdiyye'den Nara Tekkesi, Şâbâniyye'den Mehmed Dâğî Tekkesi, Sünbüliyye'den Sünbülî Tekkesi, Mevleviyye'den Gelibolu Mevlevîhânesi, Bayrâmiyye'den Yazıcızâde Tekkesi, Kâdiriyye'den Kâdirî Tekkesi, Abdüsselâm Tekkesi, Yazıcıoğlu Çilehânesi, Rifâiyye'den Perşembe Tekkesi, Sa'diyye'den Salı Tekkesi, Çarşamba Tekkesi, Cuma Tekkesi ve hangi tarikata mensup olduğu tespit edilemeyen Ahmed Dede Tekkesi ile Şeyh Cahid Efendi Tekkesi.

Ayrıca fetihten hemen sonra Gelibolu'da kurulan ve hangi tarikata mensup oldukları tespit edilemeyen ancak Bektâşîliğe veya Âhiliğe ait olma ihtimali yüksek olan Bahşızâde Sultan Tekkesi, Karaca Paşa Tekkesi, Sinan Paşa Tekke-

²³ Ahmet Tuna, Ahmed Dede Tekkesi'nin sadece fotoğrafını vermekle yetinirken, Eski Keşan yolu üzerinde bugün Askeri inzibat merkezi, daha önce Askeri saymanlık olarak kullanılan merkezin batı tarafındaki Üç Köprüler bölgesinde bulunan Şeyh Cahid Tekkesi'nin şeyhi Şeyh Cahid Efendi ve onun tekke bağlularıyla çektiği bir fotoğrafı sunmuştur. Bkz. Tuna, *a.g.e.*, s. 152.

si, Tat Ahmed Tekkesi, Hallâc Ahmed Tekkesi, Âhi Mûsa Zâviyesi ve Ahi Devle Zâviyesi'ni de burada unutmamak gerekir.

(3 \$ 3 !) @ ! G & + /G
 # ! G \$ P ! G
 . G) ! # " G/ \$ P ! G . G / !
 - % #) \$ & (
 % # / & \$ * " 3 ()
 # + ? U!)
 ,,=D;,:<, " () /! 5E 2! / /! "

S
 3 7 & # # ! 7 4
 8 7) %! 7 % ' 59

(, "-.))

O" G \$ >) " \$ # 7 -
 & # \$ > (" ! O" G J ,=EB;,:DKK / MCHH
 \$ # @) \$ \$ # (
 % # 3 \$ # % #) G\$ O" G) " G
 / P -"

P -" J ,=EB;,:DK () 5< & + &)
 \$ > O" G) \$ # " -
 # " 2 G\$ \$ G ! " \$
 ! \$ " !/ % #) ! 3 (3
 \$ \$ # \$ @) 6G /! \$ O"
 O!) " " # # /!
 D=

5E @ (& \$ # 7 / 7 & ? & # 7 3) ((,D=5 D<E! . "
 4" \$ 7 & & 'K # < 7, 7 < 7- (2 2 + + P#S :E<
 ,B9 ,B9 I (. 2 " 8 & JF.K (@ ,DDD H 9DI > C !/ & ' 7
 7 (? + (& P#S 5D=< (C ,5, I . / \$ 0 ' 7
 '(, # (\$) (@ @ 5==B 55D
 59 @ (& +++(! C !/ +++(
 5< (() # & + \$
 " (\$ - # * (C ,5=
 D= . / P " G 4 ! & # < 7 ' , # < 7 #)) '(@ ((+ F
 P#S :DE ,< 5= I P 8 4" 4 & G % & (3 #
 L (M?NN+ 2 I(F? C @ 5==, ,E5

c. Cerrâhiye

Halvetiyye'nin Ramazâniyye koluna bağlı Cerrâhîlik³¹ Çanakkale Ezine'de Ahi Yûnus Tekkesi³² ile kendisini göstermiştir. Müftü (Softa) Ali Baba Tekkesi

Karîbî Efendi, Şeyh Âlim Sinân Efendi, Şeyh Emin Dede ve Kuloğlu Mustafa Efendi temsil etmiştir.

Ömer Karîbî Efendi, “Kutup Ömer Efendi” diye meşhûr olup, Şeyh Seyyid Muhammed Memicân Efendi (ö. 1008/1599) hazretlerinden hilâfet almıştır. Gelibolu’da medfûndur⁴⁰.

Hüseyin Vassâf Efendi, *Sefîne*’de bir *Dîvânçe*’sinin⁴¹ eline geçtiğini, mütalaa ettiğini ve ârifâne kemâlâtına şahit olduğunu kaydederek şiirlerinden örnekler vermektedir:

*Bu Ka îbî kul olubdu ol makâmın ehline
Va lıgım ona vi üp nâmını insân eylemiş*

*Ka îbî fazl-ı kud etten şa âb-ı ilm-i hikmetten
Ta ik-ı Hak saâdetten i ağ olma muallâdan*

*Seni medh eylemek iste bu gönliüm yâ Resûlallah
Aceb vâsfına kâdi mi bu dilim yâ Resûlallah*

*Ka îbî bi zaîf kuldu ayı ma Sen anı Senden
Bana senden yakın Sensin çü yazdın kalbe Ku ‘ân’ı⁴²*

Şeyh Âlim Sinân Efendi, Şeyh Ömer Karîbî’nin halifelerinden olup, Aydın’da Menteşe civarında Muğla köylerinden Lineli’dir. Meşâyih’in büyüklerinden olan Âlim Sinân Efendi, Mısır, Halep, Şam ve Irak’ı geçip bir çok fazilet sâhibi ile görüştüğünü eserlerinde yazmaktadır. Gelibolu Bolayır’da otuz sene gibi oldukça uzun bir zaman ikâmet etmiştir. Bundan dolayı da “Gelibolulu” diye şöhret bulmuştur. Keşan’da medfûndur. Hadis ilminden *Mesâbih*’i⁴³ tercüme eden Şeyh Sinân Efendi’nin manzûm *Akâidnâme*’si⁴⁴ de vardır. *Mesâbih*’in sonunda, “*Diyâ -ı Menteşe’ dendi ki Line hâkidi hâkim/Hüsâmeddin Fakîh oğlu Sinân adım Ebu’t-taksî*”. Manzûm *Akâidnâme*’sinin sonunda ise, “*Meşâyihdan budu nakd u ivâyet/Götü düm Tü ki dilce kıl di âyet/Gezüb Mıs u Haleb Şâm u*

⁴⁰ Vassâf, *a.g.e.*, IV, 238.

⁴¹ Bkz. Şeyh Ömer Karîbî, *Dîvânçe*, Süleymaniye Ktp., Uşşaki Tekkesi No: 245/2.

⁴² Vassâf, *a.g.e.*, IV, 237.

⁴³ Bkz. Âlim Sinan Efendi, *Te ceme-i Mesâbih-i Sünnne*, müst. Mahmud b. Mustafa, Manisa Akhisar Zeynelzâde Koleksiyonu, No: 261/1, 1b-245a vr.

⁴⁴ Bkz. Âlim Sinan Efendi, *Te cüme-i Akâid*, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa No: 613, 136-146 vr.

I ak'ı/Bulunmaya bu nüsha ittifâkı/Gelibolu Bolayı 'dan Sinân'ı/Duâ-ı hay ile yâd it sen anı''⁴⁵.

Dimetokalı Hasan Efendi, Gelibolulu Nuh Efendi, Keresteci Mustafa Efendi, Selanikli Mahmud Efendi ve Dramanlı (Keşanlı da denilmiştir) Muhammed Efendi Şeyh Âlim Sinân'ın halifelerindendir.

Şeyh Emin Dede'ye gelince, *Sefîne* müellifinin verdiği bilgiye göre, Gelibolu Uşşâkî Dergâhı'nda irşâd ile memur olup, âşık bir nefes sâhibidir. Gayet hararetli zikredermiş⁴⁶.

Şeyh Kuloğlu Mustafa Efendi ise, IV. Murad devrinde yaşamış olup, Şeyh Sinân-ı Uşşâkî'nin halifelerindendir. *Mesâbih'*⁴⁷ nazmen tercüme etmiştir. 1045/1635'te tamamlayarak *Dîvân-ı Hümayûn*⁴⁸ adını verdiği büyük dîvânı, *Etvâ -ı Seb'a*⁴⁹ ve bir de *Mevlid-i Nebî* manzûmeleri vardır.

İlâhilerinden:

*Sensin ke îm zü'n-nevâl Sendin kadîm-i lâ-yezâl
Sensin Hakîm-i bî-misâl yok hükmüne çûn u çe â*

*İnzâl idüp âyâtını kim bilise gâyâtını
Kulgıl mücellâ zâtını me'men ale'l-a şî'stevâ*

*Eyle inâyetden ese i gü hidâyetten zafe
Lutf eyleyüp kulgıl naza aldı bizi nefis ü hevâ⁵⁰*

da. Câhidiyye

Câhidîlik, Câhidî Ahmed Efendi (ö. 1070/1659)'ye nispet edilen bir Uşşâkî koludur. Edirne'de dünyaya gelmiş olan Cahidî Ahmed Efendi'nin asıl adı Ahmed, şiirde mahlası ve şöhreti ise "Câhidî" dir⁵¹. *Nasihatnâme* adlı eserindeki

⁴⁵ Bkz. Vassâf, *a.g.e.*, IV, 237-238.

⁴⁶ Vassâf, *a.g.e.*, IV, 289.

⁴⁷ Bkz. Kuloğlu Mustafa, *Şe h-i Dîvan-ı Mesâbih*, Müst. Hamza Nurettin, H. 1128, Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt No: 1222, 266 vr.

⁴⁸ Bkz. Kuloğlu Mustafa, *Dîvân*, Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt No: 3596, 281 vr.

⁴⁹ Bkz. Kuloğlu Mustafa, *Manzûm Etvâ -ı Seb'a*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi No: 1003, 350-392 vr.

⁵⁰ Bkz. Vassâf, *a.g.e.*, IV, 238.

⁵¹ Şeyhî Mehmed, *Vakâyi'ül-Fuzalâ*, nşr. Abdülkadir Özcan, İst. 1989, III, 146, 576; Ahmed Ziyâeddin, *Gülzâ -ı Sulehâ Vefeyât-ı U efâ*, BEYBEK, Orhan No: 1018/2, vr. 97b; Ayvansarayî, *Mecmuâ-i Tevâ ih*, haz. F. Ç. Derin-Vahid Çabuk, İst. 1973, s. 163; Bursalı, *OM*, I, 53; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâ -ı Şemsi* (Bursa Dergâhları), haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Uludağ Yay., Bursa 1997, s. 100; Vassâf, *a.g.e.*, IV, 252; Nihat Azamat, "Câhidî Ahmed Efendi", *DİA*,

otobiyografisinden, aslen Rûmelili bir âileye mensup olduğunu ve babasının adının da Mehmed olduğunu öğreniyoruz⁵².

Câhidî Ahmed Efendî'nin Halvetiyye yoluna müntesib olduğu kesin olarak bilinmesine rağmen hangi şubesine mensup olduğu kaynaklarda ihtilafli olarak kaydedilmektedir. Nitekim Sâdık Vicedânî'nin *Tomâ -ı Tu uk'unda* onu, İstanbul'da Eğrikapı Savaklar'daki Hiramî Ahmed Paşa Dergâhı şeyhi ve Uşşâkiyye'nin Cemâliyye (Cemâliyye-i Saniyye) şubesinin kurucusu Şeyh Seyyid Ebu Nizâmeddin Mehmed Cemâleddin Uşşâkî-i Edirnevî (ö. 1164/1751)'nin müridi olarak gösterilirken⁵³, Hüseyin Vassâf *Sefîne-i Evliyâ*'sında, Saadettin Nüzhet Ergun *Tü k Şai le* 'inde ve Hafız Hüseyin Ayvansarayî de *Te cüme-i Meşâyih* adlı eserlerinde onun Saraybosnalı ve Silah-tar Paşa Zâviyesi postnişini, Halvetî şeyhi Şeyh Hasan Kâimî (ö.1091/1680)'ye intisab ettiğini bildirmektedir⁵⁴. Ancak Uşşâkî silsilelerinde Kâimî Hasan Efendi gösterilmediğinden bunun hatalı bir tespit olduğunu söyleyebiliriz. Bu sebeple Kâimî Hasan Efendî'nin, Câhidî'nin şeyhi olması mümkün değildir. Câhidî Ahmed Efendi 1070/1659 yılında *Vefât-ı Zâ'î Kâimî Efendi* 1091/1680'de Karîbî Efendi olduğunu açıkça ifade etmektedir. Yine *Dîvân ve Nasîhatnâme*'nin girişinde silsilesi hakkında bilgiler verilmiştir. Buna göre Ömer Karîbî Efendi Saruhanlı Memican Efendi'den, o da Hüsâmeddin Uşşâkî'den hilâfet almıştır

56.

Ayrıca *Silsile-i Evliyâ* adlı eserde de Câhidî'nin şehinin Ömer Karîbî Efendi olduğu zikredilmektedir⁵⁷. Şeyhi Ömer Karîbî, yukarıda Uşşâkiyye kısmında da belirttiğimiz üzere Gelibolu'ludur. Dolayısıyla Câhidî Efendi, Edirne'den Kilitbahir'e geldikten sonra, onun mü

Câhidî, şeyhinden hilâfet aldıktan sonra Kilitbahir’de kurduğu câmi ve tekkesinde irşâd faaliyetinde bulunmuştur. 1070/1659 senesinde vefât ederek tekkesinin hazîresinde defnedilmiştir. Vefâtına ebcedle “İstirahat” (1070) kelimesi ile târîh düşürülmüştür⁵⁸. Câhidî’nin Çanakkale Kilitbahir’deki türbesi, mescidinin önünde yer almaktadır. Bugün Çanakkale’nin önemli ziyâret yerlerinden birisi olduğu bilinmektedir⁵⁹.

Câhidî Ahmed Efendî’nin ictihâdı olduğu nakledilen Uşşâkiyye’nin Câhidiyye şubesi, Ahmed Efendî’nin vefâtından sonra yerine oğlu Abdüllatif ve Adem (ö. 1053/1643) efendiler geçerek Câhidiyye usûlünü devam ettirmişlerdir. Eşi salih bir hanım olan Kerime Hatun da Kilitbahir’deki türbede yanında gömülüdür⁶⁰.

Devrin Osmanlı sultanı IV. Mehmed Han bir gün rüyasında Câhidî Ahmed Efendî’yi görmüş ve derhal Kilitbahir’e gelip onu ziyaret ederek sohbeti ile şereflenmiş ve duasına mazhar olmuştur. Câhidî, Sultan IV. Mehmed Han’ın hiçbir maddî ihsanını kabul etmemiş, Padişah da ona “Sultan” diyerek iltifat etmiştir. Böylece halk arasında “Evliyâ Sultan” veya “Ahmed Câhidî Sultan” ünvanıyla anılır olmuştur.

Velî bir zât olduğu rivâyet edilen Câhidî Sultan’ın söz menâkıbına göre kerâmetleri arasında, “Denizden yü üye ek Kilitbahi ’den Çanakkale’ye geçişi”⁶¹ ve “Çanakkale Savaşla ı sı asında Boğaz Komutanı Cevat Paşa’ya manevî destek ve e ek 26 kutsal mayının döşenmesine sebep olduğu”⁶² halk arasında bugün bile yaşamaktadır.

Müctehidi olduğu tarîkat usûlü olan Câhidîlik, Halvetî-Uşşâkî zikir ve seyr-i sülûk usûlünün, XVIII. yüzyılda Çanakkale, Bursa, Edirne yörelerinde yaygın olduğu görülmektedir. Halifelerinden şeyh ve Muslihiyye şubesinin kurucusu Muslihüddîn-i Karamanî, diğer halifesi Şeyh Ali Efendî’nin müridi Bursalı Şeyh Muhyiddin Efendi (ö. 1091/1680)’ler Câhidiyye şubesini Bursa-

⁵⁸ Ayvansarayî, *Mecmûa-i Tevâ ih*, s. 165; Vassâf, *a.g.e.*, IV, 252; Azamat, a.g.m., aynı yer.

⁵⁹ Tayşi, a.g.m., aynı yer; Azamat, a.g.m., aynı yer; Tuna, *a.g.e.*, s. 173.

⁶⁰ Tayşi, a.g.m., 251-252.

⁶¹ Ramazan Eren, *Ahmed Câhidî* adlı küçük broşüründe, “IV. Mehmed (Avcı) Menkıbesi” ile “Denizden Yürüyerek Çanakkale’ye geçmesi hadisesi”ni rivâyet olarak Emekli Albay Muzaffer Sağesen Bey, 1938-1939 yıllarında Kilitbahir’in âlimlerinden Şeyh Haydar Efendi ile İdris Hoca’dan dinlediğini nakletmektedir. Bkz. Eren, *a.g.e.*, s. 8-9.

⁶² Tuna, *a.g.e.*, s. 173.

Üçkozlar Dergâhı'nda temsil ederek⁶³ son döneme kadar faaliyetlerini sürdürmüştür⁶⁴.

Nitekim Hüseyin Vassâf'ın Çanakkale'de uzun yıllar Kal'a-i Müstahkeme teşkilatında görev yapan Seyyid Paşa'dan aktardığı tarikatla ilgili bilgilere göre, Câhidîyye müntesipleri, XIX. asrın başlarından itibaren Câhidî Ahmed Efendi'nin takip ettiği Sünnî çizgiden uzaklaşarak Bektâşî kimliğine bürünmüş olup, sayıları giderek azalmıştır. XX. asrın başında ise Câhidîyye'nin tamamen ortadan kalktığı anlaşılmaktadır⁶⁵.

Câhidî Ahmed Efendi'nin *Dîvân*⁶⁶ ve *Nasîhatnâme*⁶⁷ adlı iki eseri vardır. Bir şiiri şöyledir:

*Çün tefe üc eyledim bakdım cihânın yüzüne
He neye bakdım ise ib et gö ündü gözüme
Âkil isen can kulağın aç naza kıl sözüme
Bi deği mendi bu dünya öğütü bi gün seni*

*Câhidî geç bu hayalden bakma dünya âlına
Zeh olu he kim ye ise sunma anın balına
Âkil isen kıl seyahat git Resûl'ün yoluna
Bi deği mendi bu dünya öğütü bi gün seni*⁶⁸

⁶³ Mehmed Şemseddin, *a.g.e.*, s. 147; Mustafa Kara, "Bursa Tekkeleri", *Ta ih ve Toplum*, c. XII, İstanbul, 1989, Sayı: 49, s. 305; H. Basri Öcalan, *Bu sa'da Tasavvuf Kültü ü* (XVII. Yüzyıl), Gaye Kitabevi, Bursa 2000, s. 119-120.

⁶⁴ Tayşi, *a.g.m.*, VIII, 253; Azamat, *a.g.m.*, aynı yer; Necdet Yılmaz, *a.g.e.*, s. 155.

⁶⁵ Vassâf, *a.g.e.*, IV; 253; Tayşi, *a.g.m.*, aynı yer; Azamat, *a.g.m.*, aynı yer.

⁶⁶ Bu *Dîvân*, Yunus Emre'yi takip eden ve tasavvufî halk şiiri türünde, çoğu hece vezninde yazılmış yüz adet gazel ilahiden oluşur. Vezin ve kafiyyeye önem vermeyip ilahî aşk, ruh ve düşünce dolu şiirlerden meydana gelir. *Dîvân*'ın yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa No: 796 ve Uşşâkî Tekkesi No: 245'de kayıtlı bulunmaktadır. M. Halid Bayrı, eserin kendisinde de bir nüshası olduğunu söylemektedir. Bkz Mehmed Halid Bayrı, "Câhidî", *TFA.*, Sayı: 58, (1954), s. 874-875.

⁶⁷ Tasavvufî ilgili genel bilgileri, sülûk, âdâb ve erkânını ve müellifin çeşitli sözlerini içermektedir. Bu eserin iki nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, İbrahim Efendi No: 350 ve Yazma Başlıklar No: 2141'de kayıtlıdır. Eserde geçen abdest, namaz ve hac ile ilgili batınî yorumlar üzerinde Hamdi Kızıl tarafından bir makale hazırlanmıştır. Bkz. Hamdi Kızıl, "Câhidî Ahmed Efendi'nin Abdest, Namaz ve Hac" İbâdetlerine Dair Bazı Batınî Yorumları", *Tasavvuf İlmî ve Akademik A aşta mala De gisi*, Yıl: 7, Sayı: 17, Temmuz-Aralık 2006, ss. 151-159. Ayrıca aynı müellif tarafından Câhidî Efendi ve tasavvufî düşünceleri ile ilgili bir doktora tezi de yapılmıştır. Bkz. Hamdi Kızıl, *Câhidî Ahmet Efendi ve Tasavvuf Felsefesi*, Tutku Yay., Ank. 2006.

⁶⁸ Bkz. Câhidî, *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü No: 796, vr. 136a-b.

db. İrşâdiyye

Harîrîzâde M. Kemâleddin ve Sâdık Vicdânî eserlerinde Uşşâkîliğin böyle bir kolundan bahsetmezken sadece Hüseyin Vassâf ve İbnülemin M. Kemal İnal onu Uşşâkiyye'nin müstakil bir kolu olarak ele almışlardır⁶⁹.

İrşâdîlik, kurucusu Tâlib-i İrşâdî (ö. 1298/1881), onun önde gelen halifesi Hüseyin Hüsnü Efendi ve bunun da halifesi Hacı Hâfız Mehmed Tevfik Efendi tarafından Kilitbahir'de, Şeyh Şucâî Baba ve Mustafa Kanber Baba tarafından da Çanakkale'de temsil edilmiştir.

Tâlib-i İrşâdî, 1235/1819'da Tire-Bayındır'da dünyaya gelmiş olup, *De ebeyizâde Helvacıoğlu Ahmed Efendi* nâmıyla da hatırlanır. 1255/1839 yılında medresede ilim tahsiliyle meşgul iken Uşşâkiyye'den Ömer Hulûsî ve Hüseyin Hakkî efendilerle karşılaşmıştır. Ömer Efendi, "*Tâlib benim i şâd senin*" diye Hüseyin Hakkî Efendi'ye teslim etmiş, Hakkî Efendi de bu göreve "*Efendim cân senin cânân*" senin diye mukabelede bulunmuştur. On beş sene mücâhede ile meşgûl olup, "*Tâlib-i İrşâdî*" nâmıyla meşhûr olmuştur⁷⁰.

Hüseyin Vassâf'ın naklettiğine göre, 1270/1854'te zuhur den bir hâl ile yedi sene dağlarda, sahralarda inzivâ hayatı yaşamış, saçını sakalını uzatmış, bilahare bu hâl zâil olmuştur. Bu süre içerisinde haram yememiş, haram içmemiş, haram işlememiş sadece saç ve sakalını uzatmış, bir hasır parçasına bürünmüş olarak şeyhi Hakkî Efendi'nin huzuruna gelmiştir⁷¹. 1277/1860'da Hakkî Efendi'den müstahlef olmuş, Uşşâkiyye'nin İrşâdiyye kolunu kurmuştur⁷².

Uzunçarşılı, *Ka esi Meşâhi i* adlı eserinde, "*Beni dû eyleme yâ Rab visâl-ı zât-ı pâkinden/Mekândan lâ-mekân zâtın gö ünü dilde hâl iç e*" gibi beyitleri olan

S. Nüzhet Ergun, *Bektâşî Şai le i*'nde, onun aslında Bektâşî olduğunu, zardan korunmak için kendisini Uşşâkî olarak tanıttığını, takiyye yaptığını, “*Nazenîn-i Uşşâkî*” denilen tarikatın Bektâşîlik'ten başka bir şey olmadığını, gerçek Uşşâkîlerin İrşâdîleri kendilerinden saymadıklarını kaydetmektedir⁷⁴. Devamla Hulûsî Baba'nın müridi olan İrşâdî'nin daha sonra “Kasabalı” ve “Hakkî-i Mürebbî” den icâzet aldığını dolayısıyla ilk ve son şeyhinin Uşşâkî kisvesine bürünmüş Bektâşîlerden başkası olmadığını ifade etmektedir.

1298/1881⁷⁵ senesinde Kilitbahir'de vefât ederek, oraya defnedilen İrşâdî'nin *Dîvânı*'⁷⁶ da olup, bir şiiri şöyledir:

*Ben günah itdimse yâ Rab afov ü guf ân sendedi
Bi esîm-i müc imim çün cü m ü isyân bendedi*

*Mağfi et kânı ke emsin ey ke îm-i âlişân
Rahmetin de yâsına düşse günâhım kandedi*

*Hay u şe senden idüğün bilü üm ammâ yine
İctinâb etmek ge ekdi nehiyden çün bendedi*

*Âşıkânın ko kusu Hak'dan cüdâ olduğudu
Bi nefes kulma cüdâ gönüm sana efkendedi*

*Kulla ina sen yakınsın dâimâ yâ Rabbenâ
Gaflet iç e bilmedile dille i pe -kendedi*

*Dü-cihândan pâk olan dille naza gâhın senin
Zâtını dille de isbât eyleyen gülşendedi*

*Çün azîmü'ş-şânı bildin hamdü lillâh Tâlibâ
Pi Hulûsî nâzenin Uşşâkî'ye dil-bendedi* ⁷⁷

Vefât târihini Hakkî Efendi şu mısralarla belirtir: “Söyledi cevhe le tâ ihini Hüsnî-i Kemte î/Göçdü çok şâh-ı Tâlib-i İ şâdî/Kıldı aşk-ı Hak visâl 1297/1879)⁷⁸.”

⁷⁴ Bkz. Ergun, *Bektâşî Şai le i*, İst. 1930, s. 9. Ayrıca bkz. İsmail Özmen, *Alevi ve Bektaşî Şii le i Antolojisi*, K. B. Yay., Ankara 1998, IV, 317.

⁷⁵ Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer; Ergun, *a.g.e.*, aynı yer; Ramazan Eren onun vefâtını 1883 olarak vermektedir. Bkz. Ramazan Eren, *Ahmed Câhidî Efendi*, s. 41; a.mlf., *Çanakkale ve Yö esi Tü k Dev i Ese - le i*, İst. 1990, s. 77.

⁷⁶ *Dîvân*, yeni harflerle de neşredilmiştir. Bkz. *Divan-ı Haz et-i Talip İ şadi ve Divan-ı Haz et-i Hüseyin Hüsnü*, Haz. A. Talip Çatalyürek, Uşak 1996, 250 s.

⁷⁷ Bkz. *Divan-ı Haz et-i Talip İ şadi*, s. 21.

İrşâdî Baba, Balıkesir’de Azibler Tekkesi adında bir dergâh da inşâ etmiş, meşîhatına vefâtından sonra Şeyh Kudsi Ahmed Baba⁷⁹ geçmiştir⁸⁰.

Tâlib-i İrşâdî’nin diğer halifeleri şunlardır: Baş halifesi Hüseyin Hüsnü Baba, Çardak’ta görevli Şeyh Sâfi Baba, Gelibolu’da Şeyh Hüseyin Necib Efendi ve Şeyh Ahmed Şucâeddin (Şucâî) Baba, Bayramiç’te Şeyh Hasan Niyâzî Baba. Hüseyin Vassâf, halifelerinden Şeyh Sıdkî Baba, Nuri Baba ve Sâdik Baba’nın laubâlilikleriyle meşhûr olduğunu kaydetmektedir⁸¹.

Hüseyin Hüsnü Baba ise, 1276/1859’da dünyaya gelmiş olup, İrşâdî Baba’nın müteşerri halifesidir. Babası Rifâiyye’den Kâtip Musa Efendi’dir. Annesi Hafize Hanım ve kendisinden on bir yaş büyük olan kardeşi Hâfız Şeyh Nûri ise Uşşâkiyye’dendir. İrşâdî Baba’ya 1287/1870 yılında intisâb etmiş olup, 1295/1878’de hilâfet almıştır⁸².

Kilitbahir’deki dergâhta otuz-kırk sene inzivâ hayatı yaşamış olan Hüseyin Hüsnü Efendi, sülûk ehli bir zât olup, halife ve müridleri vardır. Söz konusu dergâhı yeniden ihyâ ederek Mevlevîhâne tarzında inşâ ettirmiştir. Tekkeye I. Dünya Savaşı’nda iki düşman gülleri isabet ederek tahrip etmiştir. Sonraki tarihlerde Meydan Odası’nda Cuma ve Pazartesi geceleri tarikat âyîn icrâ edilmiştir⁸³.

Cemaziyevvel 1343/Aralık 1925’te⁸⁴ Kilitbahir’de irtihâl eden ve dergâhın hazîresine defnolunan Hüseyin Hüsnü Efendi’nin de *Dîvân*’ı olup, dîvân edebiyatı geleneğini sürdüren gazellerinde bu edebiyatın kavramlarını kullanmıştır. Şiirlerinde ağırlıklı olarak tasavvufî konuları işleyen Hüseyin Hüsnü’nün, Uşşâkîliği anlatan bir şiiri şöyledir:

*Şâh-ı âh-ı kib iyâdı Halvetî-Uşşâkîle
Hâk-i pâ-yı Mustafâ’dı Halvetî-Uşşâkîle*

⁷⁸ Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer. Vassâf, İrşâdî Baba’yı uzunca boylu, zayıf vücutlu, gül renkli, tatlı sözlü, sarı sakallı, ince ve uzun parmaklı, güler güzlü olarak tanıtmaktadır. Vassâf, *a.g.e.*, aynı yer.

⁷⁹ Kudsi Baba, aslen Balıkesirli olup, İrşâdî’den ahz-ı tarikat eyleyip yaptırdığı tekke meşîhatına geçmiştir. 1322/1904’de 63 yaşında iken vefât etmiştir. yerine Bıçakçı Şeyh Ahmed Şevki Efendi geçmiştir. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 81-82.

⁸⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, aynı yer.

⁸¹ Vassâf, *a.g.e.*, IV, 296.

⁸² Vassâf, *a.g.e.*, IV, 298.

⁸³ Vassâf, *a.g.e.*, IV, 297.

⁸⁴ İsmail Özmen’e göre, Hüseyin Hüsnü Baba, 1923’te altmış üç yaşında vefât etmiş olup, küçük bir divanı vardır. Hem Bektâşi hem de Uşşâkî âyinlerini ayrı ayrı günlerde açardı. Bkz. Özmen, *a.g.e.*, V, 309.

*Tâbi'-i âl-i abâdı fı ka-i nâcî biziz
Muktedâ-yı Mu tazâ'dı Halvetî-Uşşâkîle*

*Hamdü lillah meslek-i pî im Hüsâmeddin çün
Sâlik-i fak u fenâdı Halvetî-Uşşâkîle*

*Bizdedi es â -ı ma'nâ bizdedi sey u sülûk
Sı -ı Hakk'a âşinâdı Halvetî-Uşşâkîle*

*İsteyen gelsün salâdı nefsi Rabbi bilmeğe
Mü şid-i âh-ı Hüdü'dı Halvetî-Uşşâkîle*

*On iki esmâ-i zâta mazha ız 'ayne'l-yakîn
Pîşivâ-yı muktedâdı Halvetî-Uşşâkîle*

*Âşıkım billâh Hüsni nâzenîn i şâda ben
Şem'-i valsa mübtelâdı Halvetî-Uşşâkîle ⁸⁵*

Hüseyin Hüsni Efendi'den sonra yerine el-Hâc Hâfız Mehmed Tefîk Efendi (ö. 1945)⁸⁶ geçmiştir. Tefîk Efendi'den başka birçok halîfesi vardır. Bun-

Şeyh Ahmed Şucâeddin Baba (ö. 1331/1913)'ya gelince, Tâlib-i İrşâdî'nin halîfelerinden olup, Çanakkale'de tarîkatı neşrile memûrdur. Şeyh Abdurrahman Sâmi Efendi adında bir halîfesi vardır⁹⁰.

Şeyh Mustafa Kanber Baba (ö. 1343/1924'ten sonra) ise, Hüseyin Hüsnü Efendi'nin halîfelerinden olup, 1313/1895'te Kilitbahir'de ona intisâb etmiştir. Hüseyin Hüsnü'de gördüğü hâl ve kemâl hasebiyle Uşak'ta karar kılıp, sülûkunu ikmâle muvaffak olarak intisabdan sekiz sene sonra yani 1321/1903'de Uşşâkî tâcını giymiştir⁹¹B4.û#wBB4.ûiM"Bn'-ıp, %U(tUŞtûM""TüUği MçBa'úTM8BdT"TMçBe'ú5MF2BgFBkmâ2Bhı"úFa'úMTB

Şâbânîliği Gelibolu'da temsil ettiği bilinen sûfi şahsiyet ise, Şeyh Mehmed-i Dâğî (ö. 1020/1611)'dir.

Gelibolulu Âlî'nin *Menâkıbı*'ndan⁹⁵ öğrendiğimize göre; Şeyh Dâğî, 944/1537'de dünyaya gelmiştir⁹⁶. Babası Pîr Âlî Halîfe, dedesi Sultan II. Bâyezid devri Halvetiyye şeyhlerinden Mevlânâ Köse Şemseddin'dir. İlk şeyhi, Şâbâniyye-yi Halvetiyye'nin kurucusu olan Kastamonulu Şâbân Efendi'nin (ö. 976/ 1569) özellikle onun için Gelibolu'ya gönderdiği halîfesi, Alâeddin Efendi'dir. Gelibolu'nun bir kenar mahallesinde bulunan Çamlıca Câmii'nde uzun zaman bu şeyhle birlikte zikre devam eden Mehmed-i Dâğî, *ikinci isme* kadar yükselmiştir⁹⁷. Daha sonra Alâeddin Efendi hacca gitmeye niyet ederek Gelibolu'dan ayrılmış, fakat yolda vefât etmiştir. Mehmed Efendi ise, zikre devam ederek pek çok erbaîn çıkarmıştır. Câminin imâmı olan babası Pîr Ali Halîfe vefât edince mahalle halkının ısrarı karşısında birkaç sene onun vazîfesini üstlenmiştir. Daha sonra imâmlığı bırakmış ve seyr ü sülûkunu tamamlamaya çalışmıştır. Böylece, *altıncı isme* kadar yükselmiştir. Bu sırada, vefât etmek üzere olan şeyhi, yanındaki müridlerden birisine "Gelibolu'da Pîr Ali Halîfe oğlu Muhyiddin nâm halîfemiz va dı . Bu mektubu ona ulaştı ve sen de onun hizmetine gi " diyerek, Mehmed-i Dâğî'ye *yedinci ismi* göndermiştir. Şeyh Dâğî, yirmi beş senede ulaştığı *altıncı isimden* sonra beş sene daha mücâhede ederek toplam otuz senede yedi esmâyı tamamlamış ve büyük bir velî rütbesine erişmiştir⁹⁸.

Mehmed-i Dâğî, Alâeddin Efendi'den sonra herhangi bir şeyhe bağlanmadan Kastamonulu Şâbân Efendi'nin manevî tasarrufuyla yetişmiştir. Ancak Atâî, onun imâmlık yaptığı sırada, Halvetiyye şeyhlerinden Gelibolulu Hüsâm Efendi'ye bağlandığını kaydetmektedir⁹⁹. Öyle anlaşılıyor ki, Mehmed-i Dâğî,

123; Ali Yılmaz, "Şeyh Şâbân-ı Velî", *SGAD*, VIII, 122-128; Reşat Öngören, *Osmanlıda Tasavvuf (Anadolu'da Sûfile , Devlet ve Ulemâ XVI. Yüzyıl)*, İz Yay., İst. 2000, s. 79-89.

⁹⁵ Bu *Menâkıb*, Londra'da *British Museum India Office Library and Records*'da (No: 12795) yazma bir mecmua içinde bulunmaktadır. Başında *Risâle-yi Menâkıb-ı Mevlânâ Şeyh Mehmed eş-Şehîrî bîd-Dâğî* ibâresi bulunmaktadır. Âlî, bu eseri Hicrî 1002 senesi Receb ayının sonlarına doğru (Nisan 1594) bitirdiğini ifade etmiştir. Yeni harflerle de neşredilmiştir. Bkz. Reşat Öngören, "Osmanlılarda Devlet Ricâli-Meşâyih Münâsebetlerini Gösteren Yeni Bir Kaynak: Âlî'nin Şeyh Mehmed Dâğî ile Alakalı Menâkıbı", *İslâm Aştı mala tı*, Sayı: 1, 1997, ss. 107-113.

⁹⁶ Öngören, a.g.m., s. 108; Ülkü Pınar Avcı, "Unutulan Bir Gönül Eri: Şeyh Mehmed-i Dâğî", *Hacı Bektaş Velî Kültürü Aştı mala tı De gisi*, Kış 2002, Sayı: 24, s. 17-18. Âlî, Dâğî'nin doğum yerini belirtmemişse de, Atâî onun Gelibolu'da dünyaya geldiğini kaydetmiştir. Bkz. Nev'izâde Atâî, *a.g.e.*, II, 600.

⁹⁷ Halvetiyye tarikatında müridler yedi esmâ ile yani "Lâ ilâhe illallah, Allah, Hû, Hakk, Hayy, Kayyûm, Kakhâr" isimleriyle zikrederler. Bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf -g ö'f'f'E*

Alâeddin Efendi'den sonra yarım kalan mücâhedesini belli bir süre Hüsâm Efendi'nin yanında sürdürmüş, fakat asıl yetişmesi *Üveysi*¹⁰⁰ olarak Şâbân Efendi'nin mânevî tasarrufuyla gerçekleşmiştir¹⁰¹.

Şeyh Mehmed-i Dâğî, etrafında çoğalan insanlardan gördüğü rağbetten dolayı rahatsız olmuş ve sâkin bir yer aramıştır. Böylece Eceabad yolu üzerinde bulunan Bâyezidli¹⁰² köyünün karşısındaki yüksek dağın eteğindeki bir taş kovuğunda uzun süre erbaînler çıkarmıştır. Daha sonra ise sevenleri tarafından kendisine bir zâviye yaptırılmış ve oraya yerleşmiştir¹⁰³.

Şeyh Dâğî'ye, ayrıca devrin Osmanlı sultanları tarafından da büyük ilgi ve yakınlık gösterilmiştir. Nitekim Bâbu's-sa'âde ağalarından Gazanfer Ağa müridlerinden olup, hastalığı nedeniyle kendisine mektup yazarak saraya dâvet etmiştir. Şeyh, saraya geldiğinde Ağa, kendisini ihtiramla karşılayarak kendisine ait hasodaya almış, -ki burası, padişahın haremine dahil bölümlerden- ve daha sonra sarayda bulunan büyük küçük herkes, Mehmed-i Dâğî'yi ziyaret ederek, ellerini öpmüşlerdir. Erkânı devletten ve ileri gelen kadılardan ziyarete gelenler ise, padişahın izin almadıkları için şeyh ile görüşememişlerdir¹⁰⁴.

Şeyh Mehmed-i Dâğî, Cuma namazından sonra hasodaya davet edilmiş ve burada Sultan III. Murâd'ın görüşme isteği bildirilmiştir. Ancak o, "*Saâdetlü*

Sultan III. Murâd da, “Bize lâzım olan onla a uymaktı . Tek a gö üşme talebinde bulunmak şeyhe bi nevi muhâlefet etmek olu ” diyerek, ısrar etmemiş, fakat şeyhe özetle şu anlamda bir yazı göndermiştir: “Allah’a hamd olsun ki, teş ifle inizle şe efyâb olduk. Özellikle sâlihle i seven ve onla a inanan sa ayımız e kânını, hidâyete e di en sohbetle inizle taltîf ettiniz. Biz dahi, sû î yakınlığa e emeyip ku b-ı latîf ile kanaat ettik. İmdi haz etinizden temennim odu ki, suya kavuşmayı bekleyen susuz kimse gibi, size kavuşmayı has etle bekleyen bu mü idinizin babalık-oğulluk akdini tecdîd ve te’kîd buyu asız... Bi mu âdınız ve bi nasîhatınız va ise bu samîmî mü idinize duyu asız”¹⁰⁶.

Padişahın yazısı Şeyh Mehmed-i Dâğî’ye ulaştığında, o da, sultanın mevcut olan müridlik bağıni yenileyip kuvvetlendirdiğini belirten bir yazı yazmış ve âdil davranmasını ve ihtiyaç sahiplerinin taleplerini yerine getirmesini mü-nâsîp bir dille ifade ederek, başka da bir nasihatta bulunmamıştır¹⁰⁷.

Gelibolulu Âlî, şeyhe ait pek çok kerâmetin bulunduğunu söyledikten sonra *Menâkıb*’ın sonlarına doğru, değişik yerlerde ziyâret edip hayır dualarının aldığıni söylediği muhtelif tarikattan otuzun üzerinde şeyhin adından bahseder ve Şeyh Mehmed-i Dâğî’nin hepsinden farklı olduğunu söyler¹⁰⁸.

Menâkıb’ın yazıldığı 1002/1594 yılından, vefatına kadarki (ö. 1020/1611) dönemde şeyh ile alâkalı bilgiler Nev’izâde Atâî tarafından kaydedilmiştir. Buna göre şeyh, Sultan III. Mehmed (1595- 1603) ve Sultan I. Ahmed (1603-1617) devrin de İstanbul’a davet edilmiş ve adı geçen padişahlar tarafından saygıyla karşılanmıştır. Ayrıca Gelibolu’da bulunduğu mahalle, bir mescid ve bir zâviye yaptırılmış ve Üçbaşlar Köyü de, kendisine temlik olunmuştur. Şeyh ise, Gelibolu’daki evini 1003/1595 tarihinde medreseye çevirmiş ve kendisine verilen bu köyü medreseye vakfetmiştir¹⁰⁹.

Ayrıca Evliyâ Çelebi’nin de Gelibolu’yu ziyâreti esnasında Şeyh Mehmed-i Dâğî’nin türbesini ziyâret ettiğini ve burada bulunan yaşlılardan şeyh hakkında malûmat aldığıni biliyoruz. Nitekim Evliyâ Çelebi *Seyahatnâmesi*’nde bu durumu şöyle anlatmaktadır: “Birkaç safâ erbâbı ile atlara binip Gelibolu etrafını gezinerek Üçbaş Köyü’ne geldiğimizde bir zâviyeye girerek Muhammed Dâğî

Ağa vasıtasıyla şeyhe 24.000 akçe göndermiştir. Ancak sultandan kendisine böyle bir ihsânın geleceğini haber alan şeyh, bunu asla kabul edemeyeceğini bildirmiş ve mîrâhurla görüşmek istememiştir. Geniş bilgi için bkz. Öngören, a.g.m., s. 112.

¹⁰⁶ Öngören, a.g.m., s. 111; Avcı, a.g.m., s. 19-20.

¹⁰⁷ Öngören, a.g.m., s. 111-112; Avcı, a.g.m., s. 20.

¹⁰⁸ Öngören, a.g.m., s. 112-113; Avcı, a.g.m., s. 21.

¹⁰⁹ Öngören, a.g.m., s. 113.

> ! \$ \$ # \$ \$ \$S :-
'7 !% #)" (\$ " < # '7 - '<
<# () " # < W ' !% & 7
< *!7 & 7 . # % (# ' !7 " ! #) &
" * ! ,) !7 % # ' (!##7) '&
* ! # !% " !7 7
& ## + , ## #) " G4 '@B@EI & # ! # !
) # ! ' ")# +++ ; @@B

(# \$ * " !&G @) W\$ G . "-
/) \$ O G \$! ? ") #
#" # W3 + \$ G\$ #
\$ " 3 ! / \$ # /

W\$ 6) \$- \$! \$ & * " !&G)
/ " G/ # # G ?

> () # \$ \$,5
.(5-5))

? >) 0? / 1 \$ ' >
G/) 0> G/) > /!1 # & \$ * " / + ()
J <D:;,85<K) @) \$# ,D

MCH MM \$ / & \$ # \$ @
) # 7-) / \$
? G \$ MHM % #) !G 6 # \$\$

"= ! ' +++(,E9,E< * " !&G "\$ \$ " \$ \$
! * " " \$ \$ " \$) * " . " !&G
" > " " S " 3\$ (# " \$ "
4 " " S : ! * (!)# ; \$ "
& . \$ 3 \$ 555DI 2 +++(8< ;
" @A@B 4 !) % #) ! !&G
." / U!) (\$ ++ (: ,=
,5
,D ? / ? "\$ 3 \$ > GG! +++(HH ,BB ,BB I (
8(H E9 E< I (! < # < #74 (

edilmiştir¹¹⁴. Söz konusu tekkede kimlerin şeyhlik yaptığı hakkında ise kaynaklarda herhangi bir malûmat yoktur.

2. Mevleviyye

XIII. asrın sonlarında Konya'da, Mevlânâ Celâleddin Rûmî (ö. 672/1273) adına oğlu Sultan Veled tarafından tesis edilen Mevlevîlik¹¹⁵ Gelibolu'da, onbeş Mevlevî âsitanesi içinde hem en geniş araziye, hem de en büyük ve haşmetli semâhâneye sahip olan Mevlevîhâne ile kendisini göstermiştir.

Vakfiyesi ele geçmediğinden Mevlevîhâne'nin kuruluş tarihi kesin olarak belli değildir. Bununla birlikte Ohrili Hüseyin Paşa'nın vezir-i azam olmasından (1621) önceki bir tarihte kurulduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bazı yazarların verdiği 1667 tarihi yanlıştır¹¹⁶.

Arşiv kayıtlarına göre¹¹⁷, Mevlevîhâne'nin banisi ve ilk postnişini, yeniçeri ağalarından Kara Hasan Ağa'nın oğlu Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede (ö. 1063/1652)'dir. Ağazâde'den sonra sırasıyla Âsaf Ağa'nın oğlu Sâbir Parsâ Muhammed Dede (ö. 1090/1679), Ağazâde Mehmed Dede'nin halîfesi Kalander Mahmûd Dede (ö. ?), Abdulkadir Dede (ö. ?), Rahmetullah Dede (ö. 1125/1713), Muhammed Dede (ö. ?), Abdülkerim Dede (ö. ?), Bosnevî Muhammed Dede (ö. 1163/1750), Mustafa b. Bosnevî Muhammed, Hüseyin b. Mustafa (ö. 1210/1795), bunun oğlu Ali İzzet Dede (ö. 1240/1824), bunun oğlu Hüseyin Azmi Dede (ö. ?) –1285/1868 de Kahire Mevlevîhânesi postnişinliğine tayin edilmiştir-, onun kardeşi Mehmed Hüsâmeddin (ö. 1302/1885)¹¹⁸, oğlu Mustafa Dâniş (ö. 1314/1896) ve bunun oğlu son Şeyh Mehmed Burhâneddin Dede (ö. 1954) meşîhat makamında bulunmuşlardır¹¹⁹.

İlk postnişîn Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede (ö. 1063/1653), Gelibolu'da dünyaya gelmiş olup¹²⁰, Yeniçeri Ağalarından Kara Hasan Ağa'nın oğludur.

¹¹⁴ Bkz. *1310 Ta ihli Edi ne Salnâmesi*, s. 610; A.Bâdi, *a.g.e.*, III, 79.

¹¹⁵ Mevlevîlik hk. geniş bilgi için bkz. Harîrîzâde *a.g.e.*, III, vr. 148a-169b; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Son a Mevlevîlik*, İst. 1983; Ekrem Işın, "Mevlevîlik", *DBİA*, V, 422; Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yay., İst. 2003, s. 15-21.

¹¹⁶ Tanriokur, *a.g.m.*, s. 6.

¹¹⁷ Bkz. *Konya Mevlânâ Müzesi A şivi (KMMA)*, Dosya No: 65/6.

¹¹⁸ *Başbakanlık Osmanlı A şivle inde*, 25 Rebiulevvel 1266/8 Şubat 1850 tarihli "Gelibolu Mevlevî şeyhinin kardeşi Hüsameddin Efendi'yle şeriki uhdesinde bulunan Manda Tepesi adlı mahalle yapılan müdahalenin men edilmesi" hususunda ferman vardır. Bkz. *BOA*, HR. MKT., Dosya No: 31.

¹¹⁹ A. Bâdi, *a.g.e.*, III, 79; Tanriokur, *a.g.m.*, aynı yer; Küçük, *a.g.e.*, s. 226.

¹²⁰ Esrâr Dede, *Tezki e-i Şua â-yı Mevleviyye*, Haz. İlhan Genç, Ank. 2000, s. 16; Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûatü'l-Tevâ ihü'l-Mevleviyye*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar No: 1462, vr. 72a; Ali Enver, *Semâhâne-i Edeb*, İst. 1309, s. 8; Bursalı, *OM*, II, 69; S. Nüzhet Ergun, *Tü k Şai le i*, İst.

Sâkib Dede'nin *Sefîne*'sinden öğrenildiğine göre, Ağazâde gençliğinde malını mülkünü kardeşi Asaf Ağa'ya bağışlayıp dünya ile ilişkisini kesmiş ve Konya Mevlânâ Dergâhı'nda I. Bostan Çelebi'nin müridi olup çile çıkarmıştır (1019)¹²¹. Uzun yıllar matbah-ı şerifte hizmet ettikten sonra hilâfet alıp, maceralı bir seyahatin ardından Gelibolu'ya dönmüş ve şehrin ortasında bulunan Ahi Devle Zâviyesi'ne yerleşip sohbet toplantıları tertip ederek *Mesnevî* dersleri vermeye başlamıştır. Ancak talep fazlalaşınca zâviye yetersiz kalmış, Ağazâde de kardeşi Âsaf Ağa'nın iâde ettiği malları ve tanıdıklarının yardımıyla bu zâviyenin yanına, sonradan kendisinin de defnedildiği yerde (bugünkü Mevlevîhanenin bulunduğu mevki) bir "*âyin-i Mevlevî hankâhu*" inşâ edip ölümüne kadar (1063/1653) bu dergâhın postnişinliğini ifâ etmiştir¹²². Mevlevîhâne'nin son şeyhi Mehmed Burhâneddin Dede Efendi'nin anlattığına göre ise¹²³, Ağazâde'nin Gelibolu'ya dönüşünde Solakzâde Mehmed Ağa kendi mescidine bitişik iki odayı ona vermiş, bundan sonra ders ve sohbetler burada, âyinler de mescidde icrâ edilmiştir. *1310 Ta ihli Edi ne Salnâme*'sine göre, mevlevîhanenin âyin günü Pazartesi gecesidir¹²⁴.

Zamanın kaptân-ı deryâsı Ohrili Hüseyin Paşa Akdeniz seferinden dönerken Gelibolu Mevlevîhânesi'ne uğrayıp kerâmetleriyle meşhur olan şeyh Ağazâde Mehmed Dede'ye intisap etmiş ve ondan yakında sadaret mührünün kendisine verileceği haberini almıştır. Hüseyin Paşa vezir-i azam olduktan sonra (Mart 1621) Beşiktaş Mevlevîhânesi'ni yaptırıp Mehmed Dede'den ilk postnişin olmasını istemiş, böylece her iki mevlevîhanenin meşihatini birlikte yürütmeye başlayan Mehmed Dede, ikisinde de Çarşambaya rastlayan mukabelelere münavebeli olarak iştirak edebilmek için küçük bir yelkenliyle Gelibolu-İstanbul arasında gidip gelerek bir haftasını Beşiktaş'ta¹²⁵, bir haftasını Gelibolu'da geçirmiştir¹²⁶. Ancak Hüseyin Paşa'nın II. Osman'la birlikte öldürülmesi-

1936, I, 259; Nail Tuman, *Tuhfe-i Nailî*, MEB Yayınlar Dairesi Başkanlığı Ktp., No: B. 870, 1949, I, 47.

¹²¹ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 259; Sâkib Mustafa, *Sefîne-i Nefîse-i fî'l-Menâkibi'l-Mevlevîyye*, Mısır 1283, II, 26-37; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, aynı yer; Safayî, *Tezki e-i Şua â*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi No: 2549, vr. 20b; Barihüda Tanriokur, "Gelibolu Mevlevîhânesi", *DİA*, XIV, 6-7.

¹²² Sâkib Mustafa Dede, *a.g.e.*, II, 28; *A.g.salnâme*, s. 610; Tanriokur, *a.g.m.*, s. 6.

¹²³ Bkz. *KMMA*, No: 65/6.

¹²⁴ Bkz. *A.g.salnâme*, aynı yer.

¹²⁵ Feridun Nafiz Uzluç, "Çarşamba günleri Beşiktaş'ta, Cuma günleri ise Gelibolu'da Mevlevî âyini icrâ etmiştir" şeklinde bir not düşmüştür. Bkz. F. Nafiz Uzluç, "Mevlevî Hilâfetnâmeleri", *Vakıfla De gisi*, Sayı: IX, s. 392.

¹²⁶ Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 16; Şeyhî, *Vekâyiü'l-Fuzalâ*, s. 551; Müstakimzâde, *Mecelletü'n-Nisâb fî'n-Niseb ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi No: 628, vr. 108b; Muallim Nâci, *Osmanlı Şai le i*, Haz. Cemal Kurnaz, M.E.B. Yay., İst. 1995, s. 303, Muzaffer Erdoğan, "Mevlevî Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevîhaneleri", *İÜEF Güneydoğu Av upa A aştı mala ı De gisi*,

nin (Mayıs 1622) arkasından Beşiktaş Mevlevîhânesi postnişinliğini bırakıp Gelibolu'da kalmıştır. Ağazâde, 1063/1652-53 yılında vefâtına kadar bu dergâhın postnişinliğini ifâ etmiş ve buraya defnedilmiştir. Yerine kendi müridi ve kardeşinin oğlu Parsâ Muhammed Efendi postnişin olmuştur. Evlenmediği sadece *Sefîne-i Nefîse'*de belirtilen Ağazâde'nin vefâtına, "*Sâatü'l-ka â 1063/1653*" ifâdesi târih düşülmüştür¹²⁷.

Hiçbir mahlas kullanmadan şiirler de yazan Ağazâde'nin "*Münki -i âl-i abâya tîğidü he nutkumuz/Kâhi -i a'dâ-yı dînüz seyf-i Mevlânâ bizüz*" gazeli, "*Zî -i pâ-yı Mevlevîde he sadâ-yı pâ-y-kûb/Münki -i vecd ü semâ'a dokunu mânend-i tûb*" matla'lı on iki beyitlik gazelinin dışında, *Mecmûa-ı Es â Dede*'de geçen "*Biz Mevlevîyiz Mevlevî*" redifli murabbası, *Mesnevî*'de nakledilen *Şâh u Kenizek* kıssasına bir ta'likâtı ve yine *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytine şerhi¹²⁸ vardır¹²⁹.

Sâkib Dede'ye göre daha sonra, babası Kara Hasan Ağa'nın yanında yetişen IV. Murad'ın veziriazamı Kemankeş Kara Mustafa Paşa Mehmed Dede'nin maddî ve manevî koruyucusu olmuş, kardeşi şâir Sîneçâk Osman Dede bir müddet Mehmed Dede ile birlikte Gelibolu Mevlevîhânesi'nde kalmıştır¹³⁰.

Evlîyâ Çelebi ise *Seyahatnâme*'sinde, Ağazâde'nin ders ve sohbetlerinde bulunup mübarek ellerini öptüğünü, onun *Mesnevî-i kenz-i iz'ân*'ın okuyucusu, Mevlevî şeyhi bir tarikat ehli, halka yol gösteren bir zât ve pek çok kerâmetinin Akdeniz gemicileri arasında meşhûr olduğunu yazmaktadır¹³¹.

Ağazâde Mehmed Dede'nin Âsaf ve Mustafa isimlerinde iki kardeşi olup, vefâtından sonra meşihata geçecek olan yeğeni, Mehmed Sâbir Parsâ (ö. 1090/1679), küçük kardeşi Mustafa'nın oğludur. Mustafa Efendi'nin askeriye-den ayrıldığı nakledilir¹³².

İst. 1976, Sayı: 4-5, s. 6, 35; A. Süheyl Ünver, "Beşiktaş-Çırağan Mevlevîhânei Hakkında", *Mevlâna ve Yaşama Sevinci*, Haz. Feyzi Halıcı, Konya 1978, s. 166-168.

¹²⁷ Esrâr Dede, *a.g.e.*, aynı yer; Şeyhî, *a.g.e.*, aynı yer; Sâkib Dede, *a.g.e.*, II, 28; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, vr. 76a; Müstakimzâde, *a.g.e.*, aynı yer; Ali Enver, *a.g.e.*, s. 9; M. Naci, *a.g.e.*, aynı yer; Vassâf, *a.g.e.*, V, 177; S. Nüzhet Ergun, *a.g.e.*, s. 260.

¹²⁸ Bkz. Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa No: 619, 14a-20b vr.

¹²⁹ Bkz. Necip Fazıl Duru, "Mevlevî Şeyhi Ağa-zâde Mehmed Dede ve Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytini Şerhi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik A aştı mala De gisi*, Temmuz-Aralık 2003, Yıl: 4, Sayı: 11, ss. 150-175.

¹³⁰ Bkz. Sâkib Dede, *a.g.e.*, II, 30; Esrâr Dede, *a.g.e.*, s. 199; S. Nüzhet Ergun, *a.g.e.*, s. 1176; Tanriokur, *a.g.m.*, aynı yer.

¹³¹ Bkz. *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII, 175, 178.

¹³² Sâkib Mustafa, *a.g.e.*, II, 26; Şeyhî, *a.g.e.*, s. 467; Nail Tuman, *a.g.e.*, II, 527; N. Fazıl Duru, *a.g.m.*, s. 152.

İkinci postnişîn Sâbir Parsâ Muhammed Dede (ö. 1090/1679), Ağazâde Mehmed Dede'nin kardeşinin oğlu olup, Gelibolu'da dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini babası Mustafa Efendi'den tamamlayan Parsâ Muhammed, sonra ilmiyye mesleğine sülûk ederek dinî ilimlerde yetkinliğe ulaşmıştır. Parsâ, bununla da yetinmeyerek tasavvuf ilmine meyletmiş, bu yolda amcası Ağazâde Mehmed Dede'ye intisâb ederek icâzet almıştır. 1063/1653 târihinde onun vefâtı üzerine yerine mevlevîhâne postnişînliğe geçmiştir¹³³.

1076/1666 tarihinde hankâh-ı mevleviyyede tarîkat âyini yasaklanınca, Şeyhülislâm Minkârizâde Yahyâ Efendi, Parsâ Muhammed'in tadrîs yoluna girmesini istemiş ve bu nedenle de Gelibolu'da bulunan Dâği Mehmed Efendi Medresesi müderrisliğine tayin etmiştir. Yine aynı senenin Cemaziyelevvelinde Murteza Efendi yerine Edirne'de emînlikle, 1078 Receb'inde (Ocak 1668) Nâci İbrahim Efendi yerine Câmi-i Atik Medresesi müderrisliğiyle tekrîm olunmuştur. Sonra Filibe'ye kadı tayin edilmiş ve buradan azlolunarak 1090/1679'da vefât etmekle Yazıcızâde Mehmed Efendi civârına defnedilmiştir¹³⁴.

İnce anlayış ve hoşsohbet bir yapıya sahip olan, XVII. asırda yaygınlaşan Hint uslûbu ve hikemî uslûbda şiirler yazan ve şiirlerinde "Sâbir" mahlasını kullanan Parsâ Muhammed Dede'nin Mürettep *Dîvân*'ı¹³⁵, *İsaguci Şe hi*¹³⁶, *Gül ve Nev ûz*¹³⁷adlı eserleri vardır.

Bir gazelinden:

Bezm-i meyin safâla ı hep hatı imdadı
Ol bezmin âşînâla ı hep hatı imdadı

Bi kâfile ile em ah idim bi zaman henüz
Hengâme-i de âla ı hep hatı imdadı

Mest-i sadâyı bülbül-i bağ-ı elest idim
Ol bülbülün nevâla ı hep hatı imdadı

¹³³ Bursalı, *OM*, I, 48; A. Bâdi, *a.g.e.*, III, 87.

¹³⁴ A. Bâdi, *a.g.e.*, III, 88. Bursalı M. Tahir, bugün Askeri Hastane'nin bulunduğu Mevlevî Dergâhı'nın yanındaki mezarlığa defnedildiğini kaydetmektedir. Bkz. Bursalı, *OM*, aynı yer.

¹³⁵ Bkz. Parsâ Muhammed, *Dîvân*, Nuriösmaniye Ktp., No: 4959, 1 c., 60-61 vr.; A.mlf., *Dîvân*, Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitapları No. 969, 56 vr. *Dîvân* yeni harflerle de neşredilmiştir. Bkz. Kazım Yoldaş, *Sâbi Pâ sâ Divanı*, Kitabevi Yay., İst. 2005, 316 s.

¹³⁶ Melek Ahmed Paşa'nın *Tasavvu at*'ının şerhidir.

¹³⁷ Molla Celal'in Farsça eserinin Türkçe'ye nazmen çevirisi olup, ancak Parsâ Muhammed bunu tamamlamadan vefât etmiştir. A. Bâdi, *a.g.e.*, aynı yer; Bursalı, *a.g.e.*, aynı yer.

Beyhûde ey tabib ge i ve me tab'ına
De dinin devâla ı hep hatı imdadı

Mümkün müdü aksi fe âmûş eylemek
*Sâbi 'le mâce âla ı hep hatı imdadı*¹³⁸

Parsâ Muhammed'in, 1147/1734'de İstanbul'da vefât ederek Edirnekapı dışındaki Emir Buhâri Dergâhu avlusuna gömülen oğlu Hattat Abdülbâki Efendi de faziletli bir zât olup, Kâşânî'nin *Bedâyî'*ine hâşiyesi ve bazı risâleleri vardır¹³⁹.

Azmî Hüseyin Dede (ö. 1311/1893), Gelibolu Mevlevîhânesi şeyhi İzzet Efendi merhûmun oğlu ve Galata Mevlevîhânesi şeyhi Ahmed Celâleddin Dede'nin¹⁴⁰ de babasıdır. 1231/1815 senesinde Gelibolu'da dünyaya gelen Azmî Dede, 1240/1824 senesinde babasının vefâtı üzerine dokuz yaşında iken mezkûr dergâhın meşîhatı uhdesine tevcih kılınmıştır. Kırk bir seneye yakın bu dergâhın postunda oturmuş ve 1285/1868'de Hicaz'a gitmiş, daha sonra Mısır'a dönmüş ve 1287/1870 tarihinde Kahire Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edilmiştir¹⁴¹.

1311/1893 yılına kadar Kahire Mevlevîhânesi'nde yirmi üç sene görev yapan Azmî Dede, rahatsızlığı sebebiyle hava değişimi için Rodos'a girmiş, daha sonra Beyrut'a geçmiş ve o sene orda vefât etmiştir¹⁴². Azmî Dede'nin *Râfi' eş-Şikâk*¹⁴³, *Dâfi' en-Nifâk*¹⁴⁴, *Mühimmetü'l-Beyân*¹⁴⁵, *Temyüzü'l-Em eyn*¹⁴⁶, *Temdîdü'l-Hayât*¹⁴⁷, *Risâle-i Tatbîk*¹⁴⁸, *İş âbü'l-Me âm*¹⁴⁹, *Mi 'âtü'l-Hakâyık*¹⁵⁰, *Lâzimu'l-*

¹³⁸ A. Bâdi, *a.g.e.*, aynı yer.

¹³⁹ A. Bâdi, *a.g.e.*, III, 95; Bursalı, *a.g.e.*, aynı yer.

¹⁴⁰ A. Celâleddin Dede, 1270/1853'te Gelibolu'da doğmuş ve 1287/1870 tarihine kadar babasının yanında bulunmuş ve babasının Kahire Mevlevîhânesi'ne tayini ile birlikte buraya gitmiştir.

¹⁴¹ S. Nüzhet Ergun, *Tü k Müsîkisi Antolojisi*, İst. 1943, II, 498; Küçük, *a.g.e.*, s. 227; H. Mahmut Yücer, *a.g.e.*, s. 445.

¹⁴² Oğlu Celâleddin Dede vefâtına, "*Çekti bi hâtif böyle nidâ. 1311*) cümlesini târih düşmüştür. Bkz. *KMMA*, Dosya No: 65/6; Vassâf, *a.g.e.*, V, 237-239; Ergun, *a.g.e.*, II, 498, 664-666; Reşat Ekrem Koçu, "Ahmed Celâleddin Dede", *İslâm Ansiklopedisi* (İA), İst. 1958, I, 334-335; Abdullah Uçman, "Ahmed Celâleddin Dede", *DİA*, İst. 1992, I, 53.

¹⁴³ Bu eserini *Hüsniye* adlı kitapta yazılanları reddetmek amacıyla kaleme almıştır. Hilâfet meselesinden bahsettiği Türkçe risâlesinde, gerek Hz. Ali'nin gerekse Hz. Hüseyin'in hilâfet konusunda yanıldıklarını, Fedek hurmalığı mevzuunda ise Hz. Ebubekir ve Ömer tarafından yapılan uygulamaların doğru olduğunu savunur. Bkz. Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 240.

¹⁴⁴ Bu risâlesini de mezhepleri telif maksadıyla yazmıştır.

¹⁴⁵ Bu risâlesini ise Farmasonluğun ve Bektâşîliğin zararlarından bahsetmek amacıyla kaleme almıştır.

¹⁴⁶ "*Ye'âallahu ma yeşâ ve yehkumu mâ yu îd*" ayetindeki meşîyyet ve irâdenin temyizine dairdir.

¹⁴⁷ "*es-Sadakatü tii eddidü'l-belâ ve tezdîdü'l-öm*" hadisini açıklamaktadır.

¹⁴⁸ İnsaniyyet ve hayvaniyyetin tatbikine dairdir.

¹⁴⁹ İsbât-ı vâcible vücûd-ı melâike ve kütüb-i enbiyânın lüzumuna dairdir.

*Beyân*¹⁵¹, *Miftâhu'l-Kulûb*¹⁵², *Nuhbetü'l-Âdâb*¹⁵³, *Beyânü'l-Mekâsîd*¹⁵⁴, *Mîzanu'l-Edyân*¹⁵⁵, *Tatbîk*¹⁵⁶ ve *Dîvân* gibi çeşitli eserleri bulunmaktadır¹⁵⁷.

Azmî Dede devrinin âlim şahsiyetlerinden olup, Farsça ilimlerde bir miktar behresi olması hasebiyle bazı dervişlere *Mesnevî*'nin müşküllerinin talim ve tefhîmi hususunda çaba göstermiştir. Ayrıca bazı şiirler ve eserler kaleme almış, gençliğinde ney üflemiştir. Mûsikî bilgisini ise, her yıl İstanbul'a geldikçe Hammamîzâde İsmail Dede Efendi'den meşk etmiştir. İsmail Dede de birkaç defa Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecîd ile birlikte Gelibolu'ya giderek hankâhda misafir olmuştur. Azmî Dede devrinin en güzel naat ve âyin okuyanlarından. Gerek Gelibolu gerekse Mısır'da birçok talebe yetiştirmiştir¹⁵⁸.

Şu gazel onundur:

Nukûş-ı eng-i ûdan sâniî bi nû göste miş
Taayyün-i mazha ında sanma aynı dû göste miş

Tecellî-i ayânı ûnümmâdı cem'-i vahdette
Kelîme-i zât-ı mutlak gûyiyâ kim tû göste miş

Seni pûşide-i cân eylemiş çün hâne-i zenbû
Ne sı dı sun'-ı Hak ol hâneyi mestû göste miş

Me âyâ-yı ayâna mü'n'akis ol mâh û ammâ
*Uyûn-ı kic nigâha bi şeb-i deycû göste miş*¹⁵⁹

Azmî Dede'nin Kahire Mevlevîhânesi postnişinliğine tayin olunması üzerine Gelibolu Mevlevîhânesi şeyhliğine 1285/1868'de kardeşi Ali İzzet Dede'nin oğlu Mehmed Hüsâmeddin Dede (ö. 1302/1885) tevcih olunmuştur. Hüsâmeddin Dede 1233/1818 yılında dünyaya gelmiş olup, on yedi sene postnişinlik yaptıktan sonra 1302/1885'te vefât etmiştir. Kendisinden sonra ise yerine oğlu Mustafa Dâniş Dede şeyh olmuştur. 1261/1845 senesinde dünyaya ge-

¹⁵⁰ Hakâyık ve tasavvufa dairdir.

¹⁵¹ Fırka-i dâlle'den bazılarına karşı reddiyedir.

¹⁵² Mevlevîyye sülûkuna dairdir.

¹⁵³ Mevlevîyye erkânına dairdir.

¹⁵⁴ Seyr u sülûka dairdir.

¹⁵⁵ Hristiyanlar ile bahse girişme konusunu açıklamaktadır.

¹⁵⁶ Hikmetle kelâmın bir araya getirilip cem edilmesine dairdir.

¹⁵⁷ Bkz. Bursalı, *OM*, I, 135-136; Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 240-242.

¹⁵⁸ Bkz. S. Nüzhet Ergun, *a.g.e.*, II, 498, 640-644.

¹⁵⁹ Bkz. Bursalı, *OM*, I, 135.

len Mustafa Dâniş Dede¹⁶⁰, on bir yıl şeyhlik vazifesi yapmış ve 1313/1896'da dâr-ı bekâyâ irtihâl etmiştir¹⁶¹.

Mustafa Dâniş'in vefâtı üzerine tekkenin idâresi bilhassa XIX. asırda geçerli olan Tâhirü'l-Mevlevî'nin ifadesiyle "*be müceb-i nizâm*", oğlu Burhâneddin Efendi'ye intikâl etmesi gerekirken, şeyhlik postuna zamanın Mevlevîlerinden birçok tâlib ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de Tâhirü'l-Mevlevî'nin, "*Mevlevî sû et, Bektâşî sî et*" diye tarif ettiği Azmî Dede'nin oğlu Ahmed Celâleddin Dede'dir. Ahmed Celâleddin Dede Gelibolu Mevlevîhânesi'ne şeyh olabilmek için birçok yola başvurmuş ise de bunda başarılı olamamış ve "*bi çok mükkâtebe ve mücâvebeden son a Nâfia Nâzı ı Mahmud Celâleddin Paşa ve Dâhiliye Nâzı ı Memduh Paşa'nın ve Mâbeyn Başkâtibi Tahsin Bey'in iltizamla ıyla*" Mekteb-i Sutânî'den terk ve yirmi yaşında olan Burhâneddin Efendi Gelibolu Mevlevîhânesi'nde babasının postuna geçmiştir. Meşihatnâmesi Manisa Mevlevîhânesi ser-tabbâhı Konyalı Hüseyin Dede Efendi tarafından götürülmüş ve okunmuştur¹⁶².

Burhâneddin Dede, tekkeler kapatılıncaya kadar Gelibolu Mevlevîhânesi'nde postnişinlik yapmış, Mevlevî taburuna katılmış ve 10 Ağustos 1954 yılında bekâ yurduna göç etmiştir. Kabri, İstanbul Ortaköy'dedir¹⁶³.

Burhâneddin Dede, Gelibolu Mevlevîhânesi ile ilgili olarak Konya Mevlânâ Dergâhı'na gönderdiği tarihi malûmatta, tekkede görev yapanları, dervişleri ve görevlilerin aldıkları maaşları bildirmiştir¹⁶⁴. Burhâneddin Dede ayrıca, dergâhta bulunan dervişlerin ve çilekeşlerin isimlerini de detaylı olarak vermiştir¹⁶⁵.

¹⁶⁰ Anlatıldığına göre, Mustafa Daniş Dede 23 Ağustos 1894 günü yaptıracağı güreşe Koca Yusuf, Kurtdereli, Adalı Halil ve Katrancı gibi ünlü baş pehlivanları çağırmıştır. Baş güreşinde Koca Yusuf, Kurtdereli'yi ezmeden kucaklayıp ayaklarını yerden keserek yenmiş, ödülünün iki beşbirliğini de Kurtdereli Mehmet Pehlivan'a vermiştir. Ağabey nasihatleriyle de Kurtdereli'yi himayesine almıştır. Nitekim, yakın civardaki ikinci büyük güreşe bilerek gitmemiş ve meydana Kurtdereli'ye bırakmıştır. Kurtdereli de ödül olarak konan tüylü deveyi kazanmıştır.

¹⁶¹ *KMMA*, Dosya No: 65/5/1; Ergun, *a.g.e.*, II, 493; Tanrıkokur, *a.g.m.*, s. 6; Küçük, *a.g.e.*, s. 227.

¹⁶² Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun), *Çilehâne Mektupları*, Haz. Cemal Kurnaz-Gülgün Erişen, Ank. 1995, s. 81.

¹⁶³ Veled Çelebi (İzbudak), *Konya Vilâyetinin Ahvâl-i Umûmiyye-i Ta'hiyyesi*, Hacı Selimağa Ktp., Hüdayı No: 1159, s. 822; A. Süheyl Ünver, "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevîhâneleri ve Son Şeyhleri", *Mevlânâ Güldestesi*, Konya 1964, s. 34.

¹⁶⁴ Buna göre Mevlevîhâne'de görev yapan dedeler ve aldıkları maaşlar şöyledir: Ali Rıza Dede (ö. 8 Ramazan 1298); Gelibolu Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmış olup, ser-tabbah görevinde bulunmakta ve aylık 109 kuruş maaş almaktadır. Ârif Efendi; Girit şeyhinin oğlu olup, çile çıkarmamıştır, dergâhta mesnevîhânlık görevini ifa etmekte ve aylık 72 kuruş maaş almaktadır. Osman Dede; Gelibolu Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmış olup, türbedâr olarak görev yapmakta ve aylık 54 kuruş maaş almaktadır. Hacı İbrahim Dede; Gelibolu Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmış olup, neyzenbaşı olarak görev yapmakta ve aylık 120 kuruş maaş almaktadır. İsmail Dede; Gelibolu Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmış olup, neyzenbaşı muavini olarak görev yap-

Diğer tüm Mevlevî âsitânelerinde olduğu gibi Gelibolu Mevlevîhânesi de zaman zaman tamirata tabi tutulmuş, çoğu zaman bu tamiratlar, bizzat devletin ileri gelenleri tarafından yaptırılmıştır. Nitekim Sultan II. Mustafa döneminde Lapseki'deki Bayramdere mezraasının hasılatı bu Mevlevîhâne'ye tahsis edilmiş¹⁶⁶, III. Mustafa zamanında 1766'daki depremden büyük hasar gören yapılar 5833.5 kuruş harcanarak onarılmıştır (1767). Bu tamirata ait keşif raporundan¹⁶⁷ külliye'nin o zamanlar küfenk taşından minareli, kiremit örtülü ve bakır alemlî, iki katlı bir semâhânesinin bulunduğu; semâ meydanı döşemesiyle mahfel, merdiven ve kürsünün ahşaptan yapıldığı; üst katın giriş kapısının saçaklı ve duvarların nakışlı olduğu; semahanenin bir yanında kadın mahfeli, dîvânâhâne, ocaklı köşk, diğer yanında cephesi abdest musluklu, altı derviş hücreleriyle şeyhe mahsus sofalı iki oda, kütüphâne ve dîvânâhânenin yer aldığı öğrenilmektedir¹⁶⁸.

Mevlevîhâne, III. Selim dönemine rastlayan 1805 yılında 8974 kuruş harcanarak Kalyoncuzâde Mustafa Efendi tarafından tekrar tamir ettirilmiş ve buraya II. Mahmud Lapseki'ye bağlı Güreci karyesi, Abdülmecîd de Çamhas ve Çeltikçi tumarlarını vermişlerdir¹⁶⁹. Daha sonra Abdülmecîd, 47.430 kuruş harcama ile harap binaları genişleterek yeniden inşâ ettirmiş ve avlunun doğu taçkapısı üzerine 1256/1840 tarihini taşıyan güneş ışıklı-tuğralı Azmî imzalı kitâbeyi koydurmuştur¹⁷⁰. 1266-1267/1850-1851'de¹⁷¹ 95.390 kuruş sarfıyla yeniden tamir ve tadil edilmiş ve bu faaliyetin kitâbesi de batıdaki taçkapının ön cephesine yerleştirilmiştir¹⁷².

makta ve 100 kuruş maaş almaktadır. Hâfız İsmail Dede; Gelibolu Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmış olup, Kudumzenbaşı ve Duâhân olarak görev yapmakta ve 100 kuruş maaş almaktadır. Hâfız Süleyman Dede; Gelibolu Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmış olup, naathân olarak vazife yapmakta ve 72 kuruş maaş almaktadır. Bkz. *KMMA*, Dosya No: 65/5/2; Küçük, *a.g.e.*, s. 228.

¹⁶⁵ Bkz. *KMMA*, Dosya No: 65/5/3.

¹⁶⁶ Bkz. *BOA*, İ. MVL., Dosya No: 298.

¹⁶⁷ Bkz. *BOA*, MD, No: 3160, s. 618-619.

¹⁶⁸ Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 248; Tanriokur, *a.g.m.*, s. 6-7. Söz konusu kütüphânedeki bulunan kitapların 1327/1911 tarihinde gönderilen bir listesi, bugün *KMMA*'de bulunmaktadır. Bkz. *KMMA*, Dosya No: 65/8.

¹⁶⁹ Bkz. *BOA*, İD, 40348, (17 M 1265/1849); *BOA*, İ. MVL., (17 M 1265/1849) Dosya No: 130; *BOA*, İ. MVL., Dosya No: 298.

¹⁷⁰ Kitâbede, "İki mis adan çıkıp Azmî bi e tâ ih-i tâm/İtsün e bâb-ı hüne hisâb-ı sâl ü mâh/Yapdı up Abdülmecîd Han sâlikâne cây-gâh/Ehl-i vecde oldu bi cây-ı safâ bu hânigâh 1256/1840" mısrası târih düşülmüştür. Bkz. İsmail Yakıt, "Mevlevîlikte ve Mevlevîhânelerde Ebced Hesabının Rolü", *Selçuk Ünive sitesi Tü kıyat A aştı mala ı Enstitüsü De gisi*, Sayı: 2, s. 34; Tanriokur, *a.g.m.*, s. 7.

¹⁷¹ Bkz. *BOA*, İ. MVL., Dosya No: 171; *BOA*, İ. MVL., Dosya No: 206.

¹⁷² Bu kitâbede ise, "Oldu nev tamî ile âdâb cây-ı pü -safâ/Yapdı Şeh Abdülmecîd Hakk'a becâ i fân sezâ 1266-1267/1850-51". Bkz. Yakıt, *a.g.m.*, s. 35; Tanriokur, *a.g.m.*, aynı yer.

Sultan Abdülaziz zamanında dergâh şeyhi Hüseyin Azmî Dede'nin kardeşi Hüsâmeddin Dede'nin oğlu Mustafa Dâniş Dede'ye maaş bağlanmıştır ki, bu durum dergâha gösterilen ilgi açısından dikkat çekicidir¹⁷³.

Sultan II. Abdülhamid tarafından 15 Rebiulevvel 1318/12 Temmuz 1900 yıllarında semâhâne-türbe binasının yenilendiği, türbenin ve semâhânenin kapılarındaki kitâbelerden anlaşılmaktadır. Batıdaki avlu taçkapısının arka cephesinde bulunan kitâbeden de Mevlevîhâne'yi "*Ka'betü'l-Uşşâk-ı Sâni*" (İkinci Mevlânâ Dergâhı) hâline getiren son büyük onarımın 1908'de tamamlandığı öğrenilmektedir¹⁷⁴.

Tanzimat-ı Hayriyye münasebetiyle ise, Mevlevîhâne'de bulunan şeyh ve dervişlere otuzar kuruş maaş bağlanmış, 1265/1849'dan itibaren de, derviş ve fakirlerin yemek masraflarına harcanmak kaydıyla mukataa ve tımar bedelin-den tahsis edilen 13.620 kuruşla haftada iki akşam bütün Gelibolu fakirlerine yemek verilmiştir. Ayrıca 1911'de burada on altı hücrenişin derviş ile beş matbahnişin (çilekeş can) ikâmet ediyor, görevli kadrosu sertabbah, mesnevihan, türbedar, neyzenbaşı ile muavini, kudümzenbaşı, duahan, na'than, kazancı dede ve serhücrenişinden oluşuyordu¹⁷⁵.

I. Dünya Savaşı sırasında Mevlevîhâne'nin son şeyhi Burhâneddin Dede, yedi dervişleriyle birlikte IV. Ordu emrindeki Mevlevî alayına katılıp üç yıl Şam'da kalmıştır. Millî Mücadele döneminde ise, Burhâneddin Dede'nin tutumu biraz farklı olmuştur. Şöyle ki, Nuri Köstüklü'nün BOA'ndeki bir vesika-ya¹⁷⁶ dayanarak verdiği bilgiye göre, Fransızların Gelibolu eski konsolusu ile Gelibolu Mevlevî Şeyhi Burhâneddin Dede arasında şahsî bir yakınlığın olduğu, işgal güçlerinin Kuvâ-yı Milliyye'ye yönelik yapacakları askerî hareketten Burhâneddin Dede'yi haberdâr ettikleri, üstelik bu haberi bir Ermeni vasıtasıyla gönderdikleri Şeyh'in Kuvâ-yı Milliye yanlısı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, Burhâneddin Dede, Millî Mücadele ve Kuvâ-yı Milliye sürecinde, gerek bulunduğu bölge icabı, gerek Saray ve İstanbul yönetimine yakınlığı veya bağlılığı sebebiyle, gerekse bu mücadele aleyhine yapılan propagandaların tesiri altında kalmış olmalı¹⁷⁷.

¹⁷³ Bkz. BOA, İD, 40348, 24 R 1285/1868; Küçük, a.g.e., s. 229.

¹⁷⁴ A. Bâdi, a.g.e., III, 79; Tanrıokur, a.g.m., aynı yer.

¹⁷⁵ KMMMA, Dosya No: 65/6; Küçük, a.g.e., s. 230.

¹⁷⁶ Bkz. BOA, DHEUM.AYŞ. 32-44.

¹⁷⁷ Bkz. Nuri Köstüklü, *Vatan Savunmasında Mevlevîhanele* (Balkan Savaşlarından Millî Mücadeleye), Çizgi Kitabevi Yay., Konya 2005, s. 144-145.

Bu dönemde cephanelik olarak kullanılan semâhâne-türbe binasındaki sütunlar üzerinde izleri görülen kalın kelepçelerden ahşap kirişlere taşındığı anlaşılan asma kat halindeki mahfiller ve merdiveniyle zeminin döşeme tahtaları sökülmüş, sandukalar kaldırılıp türbe tabanı toprak haliyle bırakılarak semâhâne tabanı betonla kaplanmış, kuzeydeki semâhâne giriş kapısına beton briket örülmüş ve semâhânenin asma kat mahfillerine çıkan çifte kanatlı iki merdivenin arasındaki boşluklar gözetleme kulesi haline getirilmiştir. Eski resimlerde

se fetihten sonra kurmuş oldukları tekkelerle bölgenin Türkleşmesi ve İslâmlaşması yolunda yoğun çaba harcamışlardır. Fülül Baba Tekkesi, Ece Baba Tekkesi¹⁸¹, İlyas Baba Tekkesi, Kara Baba Tekkesi, Karataşlı Tekkesi, El Tutan Baba Tekkesi ve Çakmak Dede Tekkesi Gelibolu merkezde kurulmuş bu tür tekkelerdendir¹⁸².

Babalar Dergâhı Çanakkale’de ve Akbaş Baba Tekkesi ise, Çanakkale Eceabad’da olup, tekkede Orhan ve Murad Bey döneminin akıncılarından ve ahilerinden Akbaş Baba, Gazi Fâzıl Bey ve Ece Bay de yatmaktadırlar. Orhan Bey döneminde Rûmeli’nin alınmasında görev yapmışlardır. Tekkenin son postnişini Abdullah Baba’dır¹⁸³.

Bu Bektâşî tekkelerinden bir kısmı bakımsızlık nedeniyle yıkılırken, bir kısmı da 1826’da Bektâşîliğin yasaklanmasıyla diğer tarikatların hizmetine girmiştir.

4. Bayrâmiyye

Bayrâmiyye, Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 833/1430) tarafından tesis edilmiş olup, tarihi boyunca tarikatın âsitânesi ve pîrevi olan Ankara’daki merkez tekkeden neş’et etmiş ve yaygınlaşmıştır¹⁸⁴.

XV. asırda Ankara dışında Beypazarı, Göynük, Edirne, Balıkesir, Bursa, Lârende, İskilip, Bolu ve Kütahya gibi şehirlerde faaliyetleri görülen Bayrâmîliğin¹⁸⁵, Gelibolu’da Ahmed-i Bîcân (ö. 870/1466’dan sonra) ve ağabeyi Yazıcıoğlu Mehmed (ö. 855/1451) efendiler tarafından temsil edildiğini biliyoruz.

¹⁸¹ Ece Baba, Orhan ve Murad Bey döneminde yörenin alınmasına katılan fetih erlerindedir. Orhan Gazi, bu yörede gösterdiği başarılarından dolayı Yarımada’nın yukarı bölümünü kendisine vermiştir. Ece Bey’in ele geçirdiği bu yerleri imar ve iskan edip gelişmesine özen gösterdiği için Eceabat ilçesine, Ece Bey’in mamur ettiği yer anlamına gelen Eceabad adı verilmiştir. Bu yiğit kahraman Gâzi Alperen, Gelibolu’nun Karainebeyli Köyü’nde dik bir tepenin üzerinde alperen kumandanlarından Kara Nebi ile yan yana yatmaktadır. Mezarı 1991’de restore edilmiştir. Tuna, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁸² Bkz. Abdurrahim Dede, *Batı T akya’da Bektaşilik ve Bektaşilik Hakkında A şiv ve Kütüphanele imizde Bulunan Yazma Eserler*, Hacı Bektaş Veli Turizm Derneği Yay., Ankara 1977, s. 49.

¹⁸³ F. W. Hasluck, *Bektâşilik Tetkiki*, Çev., Ragıp Hulusi (Özden), Haz. Mehmet Kanar, İst. 2003, s. 26.

¹⁸⁴ Bayrâmiyye hk. geniş bilgi için bkz. Vassâf, *a.g.e.*, II, 251-280; Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî (Yaşamı, Soyu, Vakfı)*, T. T. K. Yay., c. I-II, Ank. 1989; Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, T. D. V. Yay., Ankara 1991; Abdülbaui Gölpınarlı, “Bayrâmiyye” II, 423-426; Fuat Bayramoğlu-Nihat Azamat, “Bayrâmiyye”, *DİA*, V, 269-273; Ekrem Işın, “Bayrâmîlik”, *DBİA*, II, 104-107.

¹⁸⁵ Bkz. Fuat Bayramoğlu-Nihat Azamat, *a.g.m.*, s. 270-171.

TÜRKİYAT ARAŞ

Mehmed'i ve kardeşi Ahmed-i Bîcân'ı irşâdı, onun, Sultan II. Murad ile görüşmek için Edirne'ye seyahati dolayısıyla vuku bulmuştur¹⁹⁴.

Yazıcızâde Ahmed Efendi, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin huzûrunda mânevî ilimlerde yükseldikten sonra Bayramiye tarîkatına göre insanları terbiye etmeye başlamış, tarîkatın esaslarından olan riyâzet, sebebiyle devamlı oruç tutup çile çıkarması, aşk ve muhabbet çokluğundan yemeden içmeden kesildiği için "Bîcân" lakabını almıştır. Çilehânesi, ağabeyi Yazıcızâde Mehmed Efendi'nin, Gelibolu'da namazgâh bölgesinde Hamzaköyü sahillerindeki büyük bir kaya kovuğuna oyulmuş, birbiri içinden geçilen iki küçük hücrenin üzerindeki bir hücreymiş ki bugün bu kısım mevcut değildir. Mezkûr eserinde geçen, "*Elhamdülillah ki Gelibolu'da nice kez kâfi ile cenk idüp gazala idüp du u uz. Gâh kâfi bize geldi. Gâh biz kâfi e va up du u uz*" sözlerinden Ahmed-i Bîcân veya iki kardeşin nefislerini ıslâh için yaptığı halvet, yalnızlık, çile ve riyâzetlerin yanında düşman ile de gazâ ettikleri anlaşılmaktadır¹⁹⁵.

Ahmed-i Bîcân birçok eser yazmıştır. Eserlerinde son derece sade bir dil ve anlaşılması kolay ve akıcı bir üslûb kullanmış olup, genellikle babasının ve ağabeyinin yazdıkları Arapça eserleri Türkçe'ye tercüme ve şerh etmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: *Envâ ül-Âşîkîn*²⁰¹, *Dü -i Mekkûn*²⁰², *Acâibü'l-Mahlûkât*²⁰³, *Kitâbü'l-Müntehâ ale'l-Fusûs*²⁰⁴, *Şemsiyye*²⁰⁵ ve *Cevâhi nâme*²⁰⁶.

Yazıcızâde Mehmed Efendi (ö. 855/1451)'ye gelince, o da Ahmed-i Bîcân gibi şahsiyeti ve eserleriyle Anadolu'yu, onun güzel insanını, müslümanını aydınlatan, eğiten, âlim, ârif mutasavvıf ve şâirlerdendir. Doğum yeri ve tarihi hakkında yeterli bilgi yoktur. Yalnız aslen Gelibolulu değildir ve bazı müelliflerin de sandığı gibi orada doğmamıştır²⁰⁷. Gelibolu'da yetişmiş ve tahsilini yine

²⁰¹ Türk-İslâm dünyasında şöhreti günümüze kadar devam eden en önemli ve en hacimli eseridir. Ağabeyi Yazıcıoğlu Mehmed'in *Meğâ ibü'z-Zamân li-Ğu übi'l-Eşyâ fi'l-Ayn ve'l-Iyân* adlı Arapça eserinin Türkçe serbest tercümesidir. *Envâ ül-Âşîkîn*, ana hatlarıyla beş bölümden teşekkül etmekte olup, şu konulara yer verilmiştir: Varlıkların tertib ve nizâmı, Âdem aleyhisselâmun yaratılışı, peygamberler ve kıssaları, ilâhî kitaplar, dünyâ ile ilgili faziletler, kıyâmet âlâmetleri, Kur'ân-ı Kerîm, mahşer, sırat, Cennet, Cehennem, melekler, hûrîler, gılmanlar, cennetliklerin makâmı ve Cennet nîmetleri. Gelibolu'da yazılan ve 850/1446 senesinde başlanıp, Muharrem 855/Şubat 1451 senesinde tamamlanan eserin çeşitli yazma nüshaları olduğu gibi, pek çok baskısı da yapılmıştır. Eser ayrıca batı dillerine en erken tercüme edilip basılmış ilk Türkçe eser hüviyetindedir. 1052/1642'de Macarca'ya çevrilmiş, Kosica şehrinde basılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Çelebioğlu, a.g.m., aynı yer; Uzun, a.g.m., VII, 382; a.mlf., "Envâru'l-Âşîkîn", *DİA*, XI, 258-250.

²⁰² Ahmed-i Bîcân, insanların Allah'ın kudretini ve azametini bilmeleri için ve onlara bunu anlatmak gâyesi ile yazdığı bu sekiz bölümden oluşan eserinde, gökler, Arş, Kürsî, Cehennem, ay, yıldızlar, güneş, yeryüzü, ilim, hendese (geometri), iklimler, dağlar, denizler, şehirler, mescidler, Süleymân (a. s)'ın tahtı ve saltanatı, Belkıs'ın saltanatı ve ömürleri, helâke uğrayan beldeler, otlar, yemişler, sûretler ve kıyâmet âlâmetleri gibi konulara değinmektedir. Çelebioğlu, a.g.m., aynı yer; Uzun, a.g.m., aynı yer.

²⁰³ Zekeriyâ Kazvî'nin coğrafya, kozmoğrafya ve biyolojiye dair *Acâib-ül-Mahlûkât* adlı eserini ana kaynak tutarak hazırlanan bu eserde, ay, yıldızlar, göklerdeki melekler, Azrâil (a.s), günler, aylar, rüzgârlar, denizler, deniz canavarları ve denizdeki mahlûkât, çeşmeler, mâdenler, nebatlar, insan âzâları, cinler, yiyecekler, kuşlar, haşerât gibi daha pek çok şeyden bahsetmektedir. Uzun, a.g.m., VII, 383.

²⁰⁴ Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fusûs-ül-Hikem* adlı eserine ağabeyi Yazıcızâde Mehmed'in yaptığı Arapça şerhin Türkçe tercümesidir. Otuz bölümden müteşekkil bu eserde, peygamberlerin makâmı, kıssalar, mi'râc, gazâ etmek, Muhammed (s. a. s) gazâları, şehîdlerin namazının kılnışı, kıyâmet âlâmetleri, Cennet, Cehennem, nebîler, velîler, güneşe göre vakit bulmak, haf-tanın günleri, çeşitli sûrelerin tefsiri, Peygamberimizin vefâtı, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in vefâtları, Peygamberimizin mübarek zevceleri gibi konular yer almıştır. Çelebioğlu, a.g.m., II, 50-51; Uzun, a.g.m., aynı yer.

²⁰⁵ *Melhâme* veya *Bostânü'l-Hakâyık* olarak da anılan bu eser, Ahmed-i Bîcân'ın babası Sâlih Efendi'nin aynı adı taşıyan eserinin nesre çevrilmiş şeklidir. Astronomi, astroloji ve meteoroloji ile ilgili bir eserdir. Çelebioğlu, a.g.m., II, 51; Uzun, a.g.m., aynı yer.

²⁰⁶ Ahmed-i Bîcân'ın bilinen tek manzûm eseridir. Kırk beyitlik mesnevî tarzında yazılan eserde, yakut, elmas, zümrüt, fîrûze, akîk gibi mücevherlerin daha çok tıbbî hususiyetleri ve etkileri, bazı hastalıkların tedavisinde kullanılışları hakkında bilgiler verilir. Çelebioğlu, a.g.m., aynı yer; Uzun, a.g.m., aynı yer.

²⁰⁷ Ali Âlî, *Tuhfetü'l-Mücâhidîn*, Nuriosmaniye Ktp., No: 2293, vr. 497b.

burada tamamlamıştır²⁰⁸. Bizzat kendisi eserlerinde, “Muhammed bin Salih el-Kâtib el-muvattın bi-dâri’l-i cihâd ahseni’l-bilâd Gelibolu”²⁰⁹ demekle Gelibolu’yu vatan edinip oraya sonradan yerleştiklerini ifade etmiş olur.

*Hem üstâdım benim Zeyne’l-A ab’dı
Kim içi dışı ilim ile edebdi*

*Çü himmet etti e dim ona ön ben
E işdim Hayda -ı Hâfî’ye son ben*

*A a ye de çok etdim istifâde
Hem ön, son kim ki etdiyse ifâde*

beyitlerinden Haydar-ı Hâfî ve Zeyne’l Arab gibi meşhûr âlimlerden öğrendiklerinin dışında pek çok eser okuyarak kendisini yetiştirdiği anlaşılmaktadır. Arapça ve Farsça’yı iyi öğrenip, tefsîr, hadîs, kelâm, fıkıh ilimlerinde de kendisini yetiştiren Yazıcızâde Mehmed, böylece şeriat ilimlerini elde etmiş, tasavvufa yönelmeye başlamıştır. Ancak o kapının ne zaman, kimin eliyle açılacak, henüz belli değildir²¹⁰.

Hacı Bayrâm-ı Velî, Ankara’da Edirne’ye giderken Gelibolu’dan geçmiş, Yazıcızâde kardeşlere bu yolun kapılarını açmıştır. Hacı Bayrâm Gelibolu’ya uğradıklarında onları huzuruna dâvet etmiş, yüzlerinde istidât işâretlerini görünce onlara himmet etmiştir²¹¹.

Yazıcızâde Mehmed Efendi, bir şiirinde intisâbını ve şeyhini şöyle anlatır:

*Bu âz ile âz içindeyken ben
Bu nâz ile niyâz içindeyken ben*

*Gö ü em halde sultânü’l-meşâyih
Gö ü em vakitte bü hânü’l-meşâyih*

*Cihânın kutb u mâh-ı Hâcî Bay am
Cihânın şeyhi şâh-ı Hâcî Bay am*

²⁰⁸ Amil Çelebioğlu-Kemal Eraslan, “Yazıcıoğlu”, *İA*, XIII, 366; Mustafa Uzun, “Yazıcıoğlu Mehmed”, *SGAD*, VII, 384; *Büyük Tü k Klasikle i*, İst. 1985, II, 153; Ahmet Tuna, *a.g.e.*, s. 43-44.

²⁰⁹ Bkz. Yazıcıoğlu Mehmed, *Meğâ ibü’z-Zaman*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya No: 2081, vr. 3a.

²¹⁰ Uzun, *a.g.m.*, aynı yer.

²¹¹ Bkz. Sarı Abdullah Efendi, *Seme âtiü’l-Fuâd fi’l-Mebde ve’l-Meâd*, İst. 1238, s. 233-238; *Tâ ih-i Edi ne, Hikâyet-i Beşi Çelebi*, İst. 1960, s. 7; Fuat Bayramoğlu, *a.g.e.*, I, 30; Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 64.

*Gözüktü sı ile şol müjdegânî
Ki ve di Hak sana şol zindegânî*

*Sözünden feth ola şeh -i ta îkat
Sözünde hatm ola bah -i hakikat²¹²*

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin irşâdıyla önünde yeni ufuklar açılan Yazıcızâde Mehmed Efendi, “*Selâmullah e işsin size yâ Şeyh/Tükenmez himmet eylen bize yâ Şeyh*” beytinde ifade ettiği gibi çeşitli himmetlere nâil olmuştur. Bunlardan en önemlisi, *Muhammediyye* adlı Türkçe manzûm eserini kaleme almasıdır. Zira bu eser, onun şöhretini, tesirini göstermesi kadar şeyhinden aldığı himmetlerin göstergesi olması açısından da önemlidir. Esas itibarıyla her bölümü bir vakit namaza işâret olarak beş bölümden meydana *Meğâ ibü'z-Zaman* adlı Arapça eserin, Türkçe nazma çekilmiş olmasıyla beraber onun şâirlik, nasihatçılık yönünü göstermesi bakımından da önemlidir. Eserde, kâinâtın yaratılışı, peygamberler ve hayat hikâyeleri, melekler, kıyâmet ve makâm-ı a'lâ'da Hakk'ın sözlerine dair konular işlenir²¹³. Ufak tefek bazı farklılıklarla *Meğâ ib²¹⁴*, *Muhammediyye* ve *Envâ ü'l-Âşıkîn* aynı eserin nüshaları gibidir²¹⁵.

Yazıcızâde Mehmed Efendi'nin *Meğâ ibü'z-Zaman* başka bir Arapça eseri vardır ki o da, *Şe hu'l-Fusûsi'l-Hikem'*²¹⁶dir. Hacmi daha küçük olup, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fusûs*'unun muhtasar bir şerhidir. Ahmed-i Bîcân, ağabeyinin bu eserini *Müntehâ*

dır. Nitekim Evliyâ Çelebi, Gelibolu, Ankara ve Amasya halkının *Muhammediyye*'yi ezbere okumakla tanındığını kaydeder²¹⁹. *Muhammediyye* okuyan kimseye "Muhammediye-hân" adı verilirdi. Eser, kış gecelerinde okunur, yer yer ağlanırdı. Suyu hiç kesilmeyen bir ırmak coşkunluğu içinde okunurdu²²⁰.

Her satırında Allah sevgisi, Resûlullah aşkı, muhabbeti, ashâb-ı kirâm sevgisi anlatılan, kulun Rabbine olan acziyeti ve sevgisi dile getirilen *Muhammediyye*'nin müellif hattıyla olan nüshası, Vakıflar Genel Müdürlüğü

Çilehânesi, Gelibolu'da namazgâh yöresinde, Hamza köyü sahillerinde büyük bir kayaya oyulmuş, birbiri içinden geçilen iki küçük hücreden ibarettir. Kapı önüne gelirken meydanın solunda bir kuyu vardır. Hücrelerin üzerine yine taştan oyulmuş merdivenlerle çıkılabilmektedir. Şifâhî rivâyetlere göre, üstte de Ahmed-i Bîcân'a ait bir hücre var imiş²²⁵.

Yazıcızâde'nin bu çilehâne ne zaman ve ne kadar kaldığını bilmiyoruz. Rivâyetler iki ile sekiz sene arasında ve *Muhammediyye*'yi de inzivâgâhında yazdığı şekildedir²²⁶. Evliyâ Çelebi de 1069-70/1658-59'da buraya uğramış ve "Yazıcızâde'nin makâmı, deniz kıyısında bi kaya içinde bi mağa a olup, Mehmed Efendi'nin savmaası imiş. Muhammediyye kitâbını o ada telif etmişti . Hâlâ bu mağa-aya gi enle in dimağla ı kokulanı " demiştir²²⁷.

855/1451 senesinde vefât eden Yazıcızâde Mehmed Efendi'nin mezarı, Gelibolu'nun biraz dışında, İstanbul yolu üzerinde, Yazıcızâde çeşmesinden ve hemen yakınında yüksekte kalan kardeşi Ahmed-i Bîcân'ın kabrinden yüz elli adım kadar içeride, küçük türbe kısmındadır²²⁸. Kabri, büyük bir zât olması ve eserlerinden *Muhammediyye*'nin şöhreti sebebiyle ziyâret mahallidir²²⁹.

Yukarıda Yazıcızâde'nin Hacı Bayrâm-ı Velî'den hilâfet aldığını belirtmiştik. Kaynaklarda onun doğrudan doğruya bir Bayrâmî mürşidi olarak faaliyet gösterdiğine, dervişlerinin olduğuna ve kendinden sonra yerine bir vekil bıraktığına dair bir kayıt ve işâret yoksa da yakın zamana kadar Gelibolu'da bir Yazıcıoğlu Tekkesi'nin bulunduğunu bilmekteyiz²³⁰. Nitekim *Seyahatnâme*'de, "Yazıcızâde Tekkesi ulu âsitâne olup, Bay âmiyye ta ikatından fuka ası çoktu ..." ²³¹ denilirken, *Râşid Ta ihî*'nin 1076/1665 vakayi kısmında, "Padişahın Yazıcızâde Mehmed Efendi'nin merkadini ziyâret etmesi" başlığı altında,

²²⁵ Çelebioğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

²²⁶ Bkz. İ. Hakkı Bursevî, *Fe âhu' -Rûh*, I, 15, 145.

²²⁷ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, VIII, 178-179.

²²⁸ Ali, *Tuhfetü'l-Mücâhidîn*, vr. 497b; Çelebioğlu, *a.g.e.*, I, 36. Ayrıca Yazıcızâde'nin türbesinin taamiyesi hakkında 10 Rebiulevvel 1295/25 Mart 1877 tarihli ferman vardır. Bkz. BOA, İ.DH., Dosya No: 745.

²²⁹ Ahmet Tuna'nın verdiği bilgiye göre, Bu mezarlıkta bugün sadece Yazıcızâde Mehmed Efendi, kardeşi Ahmed-i Bîcân ve Şerbetçi Baba'nın kabirleri bellidir. Osmanlı döneminde "İkinci Karacaahmed Mezarlığı" adıyla ünlü yüzlerce kıymetli şahsiyetin yattığı bir yer olarak bilinir. Ortasından bir caddenin geçirilmesi, çevre düzenlenmesinde mezarlığın düzeltilerek yok edilmesi, bu târihî mezarlığı silip bitirmiştir. Birer tarihî vesika niteliğinde olan mezar taşları kırılıp mozayik yapılması, birkaç tanesinin de, Alâeddin Kalfa Mezarlığı'na kaldırılmasıyla yok edilmiştir. Bkz. Tuna, *a.g.e.*, s. 157.

²³⁰ Şifâhî rivâyetlere göre harap olan tekke binası 1940-45 yıllarında Vakıflar İdaresi tarafından iki yüz elli liraya satılmış, alan şahıs da son kısımları yıktırmuş böylece bugün tekke tamamen yok olmuştur. Çelebioğlu, *a.g.e.*, I, 39.

²³¹ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, VIII, 175.

“...Muhammediyye sâhibi me hûm Yazıcızâde Mehmed Efendi haz etle inin münevve me kadle ini ziyâ et buyu up, daha önce teş ifle inde zâviyesi fuka âsına vakf buyu - dukla ı köyün be atını bu defa bizzat hatt-ı hümayûnla ı ile tah i ve te kim ve atıyye-i vâfi e bile zâviyedâ ın eline teslim olundu”²³² ve Tuhfetü'l-Mücâhidîn adlı eserde “...Hademe ve hâfızla ı ve civa ında olan faki le i zâviyele ine gelen nuzu at ve sadakala la besleyip kifâyet ede miş. Başkasına muhtaç etti mezmiş. Hâlâ Bay âmî ta îkatında nice âşik-ı şû îdele i va ”²³³ denilmektedir²³⁴.

Bu ifadelerden de anlaşılıyor ki Yazıcıoğlu Mehmed’in Hacı Bayrâm’dan hilâfet almakla birlikte kendisinin de hilâfet verdiği, dervişlerinin tarikatının yakın devirlere kadar devam ettiğine muhakkak nazarıyla bakabilirsek de şimdilik fazla aydınlatıcı ve yeterli bilgiye sahip değiliz. Şöyle ki Evliyâ Çelebi, Abdi Baba adında bir zâtın onun halîfesi olduğunu belirterek kabrinin ziyâretgâh olduğunu kaydederken²³⁵, Vassâf Efendi, gerek Ahmed-i Bîcân’ın gerekse Yazıcızâde Mehmed’in meşihatının teselsül etmediğini ifade etmektedir²³⁶. Ancak Yazıcızâde eserlerinde bazı dost ve sevdiklerinin ismini zikretmiştir ki bunlar, Mahmud Paşa, Ahmed-i Has ve Derviş Bâyezîd’dir²³⁷.

5. Celvetiyye

Azîz Mahmûd Hüdâyî (ö. 1032/1623) tarafından Anadolu topraklarında tesis edilen Celvetîliğin²³⁸, İstanbul ve Bursa’nın yanı sıra Gelibolu ve çevresinde de faaliyet gösterdiğini biliyoruz. Celvetiyye’yi Gelibolu’da bir süre Gafûrî Mahmûd Efendi (ö. 1078/1667) ve Süleyman Zâtî Efendi (ö. 1151/1738) temsil etmişlerdir.

Gafûrî Mahmûd Efendi, Gelibolulu olup²³⁹, ilk tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra İstanbul’a gelmiş ve mülâzemetle nâil olacak kadar ilim tah-

²³² *Râşid Ta İhi*, İst. Tsz. , I, 104-105.

²³³ Ali, *a.g.e.*, vr. 498a.

²³⁴ *Başbakanlık Osmanlı A Şivle i’nde 27 Zilhicce 1266/4 Ekim 1850 tarihli “Gelibolu sancağında Yazıcızâde Dergâhu’nun taamiyesine dair”* ferman da vardır. Bkz. BOA, İ. MVL., Dosya No: 186.

²³⁵ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, VIII, 172.

²³⁶ Bkz. Vassâf, *a.g.e.*, II, 274.

²³⁷ Geniş bilgi için bkz. Çelebioğlu, *a.g.e.*, I, 32-36.

²³⁸ Hüdâyî ve Celvetiyye hk. geniş bilgi için bkz. Hasan Kâmil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Ta İkatı*, İst. 1990, s. 149-153; a.mlf., “Celvetiyye”, *DİA.*, VII, 273; Selami Şimşek, *Keşanlı Süleyman Zâtî ve XVIII. Ası da Celvetlik*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2005, s. 208-260.

²³⁹ Bursalı OM, I, 136; A. Bâdi, *a.g.e.*, III, 94.

sîli ile meşgûl olmuştur. Bilâhare tasavvuf yoluna da sülûk ederek Hüdâyî Âsitânesi şeyhi Muk'ad Ahmed Efendi'ye intisab etmiştir²⁴⁰.

Sülûkunu tamamlayınca memleketine halife olarak gönderildiyse de pek fazla kalmadan tekrar İstanbul'a dönmüş ve Zeyrek Câmii Kürsî Vâizliği'nde bulunmuştur²⁴¹.

Daha sonra Üsküdar Vâlide Sultan Câmii Vâizliği'ne atanmış, buradan da 1070/1659 yılında Fâtih Câmii Vâizliği'ne naklolunmuştur. 1075/1664 yılında Mehmed Cennet Efendi yerine Hüdâyî Âsitânesi'ne postnişîn olmuştur²⁴². “Açımız Mahmûd Efendi ûhuna el-fâtîha”, “Mü şîd-i kâmil-i Hak buldu makâm-ı mahmûd” mısralarının delâleti olan 1078/1667'de vefât edince şeyhi Muk'ad Ahmed Efendi yanına defnedilmiştir. Mahmûd Efendi'nin “Gafûr” mahlasıyla şiirler de yazmıştır²⁴³. *Dîvânçe-i İlâhiyyât*'i²⁴⁴ vardır.

Bir gazelinden:

*Çün baha i üb şece le sebz u evnakgî olu
Âyet-i sun'-ı Hüdâ'yı he va ak tefsî olu*

*Nû -ı zik ullah ile he kim ki kalbi oldu ak
Sû etâ ol şâb ise ma'nîde lâlin pî olu*

*Sicn-i tenden ku tulub i di sa ây-ı vahdete
Hısn-ı tevhid iç e kim pâ-beste-i zencî olu*

*Âşık-ı sâdık isen te k eyle hâb u âhati
Ey Gafû î tâlib-i dîdâ olan şebgî olu* ²⁴⁵

Süleyman Zâtî Efendi de, Gelibolu'da doğmuş olup²⁴⁶, XVIII. asır Türk sûfi ve dîvân şâirlerindedir. Doğum tarihi ile ilgili olarak ne kendi eserlerinde ne

²⁴⁰ Şeyhî, *Vekâyiü'l-Fuzalâ*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi No: 2361, I, vr. 283a.

²⁴¹ S. İbrahim Uşşâkizâde, *Zeyl-i Şekâik* (Tıpkı Basım), Otto Harrossowitz, Wiesbaden 1965., s. 554 vd.

²⁴² Şeyhî, c. I, vr. 283b; Uşşâkizâde, *a.g.e.*, s. 555.

²⁴³ A. Bâdi, *a.g.e.*, aynı yer; Vasfî Mahir Kocatürk, *Tekke Şii i Antolojisi*, Ank. 1968, 2. Bsk., s. 323.

²⁴⁴ Bkz. Gafûrî Mahmûd Gelibovî, *Dîvân*, Hacı Selimağa Ktp., Hüdayi Tekkesi No: 1262/2.

²⁴⁵ Bursalı, *a.g.e.*, aynı yer.

²⁴⁶ Vassâf, *a.g.e.*, III, 59; a.mlf., *Kemalnâme-i İsmail Hakkı*, haz. M. Murat Yurtsever, Bursa 2000, s. 75; Bursalı, *OM*, I, 72; Fehmi Kuyumcu, *Evlîyânın Dilinden*, Ank. 1978, s. 316; Ahmet Atıyyetullah, “Zâtî”, *Kâmûsu'l-İslâmî*, Kahire 1963, II, 434; *Meydan La ousse*, İst. 1976, XII, 909; Atilla Özkırımlı, “Zâtî”, *TEA*, İst. 1984, IV, 1248; Mehmet Kanar, “Zâtî”, *İA*, İst. 1986, XIII, 467; Komisyon, “Zâtî Süleyman Efendi”, *TDEA*, İst. 1998, VIII, 647.

de kaynaklarda herhangi bir kayıt yoktur. *Sicill-i Osmânî* ve *Hediyetü'l-Â ifn*'de Bursalı olduğu²⁴⁷ ve bazı eserlerde Keşan'da dünyaya geldiği kaydedilirse de²⁴⁸ kendisi, *Miftâhu'l-Mesâil* adlı eserinin mukaddimesinde Gelibolu'lu olduğunu ifade etmiştir²⁴⁹. Kanaatimizce onun Bursa'lı olarak gösterilmesi, tahsil hayatını ve seyr u sülûkunu burada şeyhi İsmail Hakkı Bursevî'nin kontrolünde tamamlaması; Keşan'lı olarak gösterilmesi de buraya yerleşerek bir tekke kurması, ömrünün sonuna kadar burada hizmet ve faaliyetlerini yürütmesi sebebiyledir.

Süleyman Zâtî Efendi, seyr u sülûkunu tamamladıktan sonra şeyhi İsmail Hakkı Bursevî tarafından irşâd vazifesiyle Gelibolu'ya gönderilmiştir²⁵⁰. Zâtî Efendi, *Şe h-i Kasîde-i Fe îde li-İsmail Hakkî* adlı eserinde Gelibolu'ya gönderiliş sebebinin ve menkıbesini şöyle anlatmaktadır: "1135/1723 senesi başlarında Hz. Pîrimiz, Şam'dan gelip Üsküdar'da sâkin olurlardı²⁵¹. Meşâyıhın bilinen âdeti üzre bana istihâre yapmamı emrettiler. O gece rüyamda kendimi Gelibolu'daki Yazıcızâde Muhammed Efendi'nin mağarasına varmış olarak gördüm ve Yazıcızâde Hazretleri bana iltifatta bulunarak mübârek eliyle sırtımı üç kere sıvazladılar. Ardından elimden tutup şehrin içine götürdüler ve güyâ şehri bize teslim ettiler. Bundan sonra kendimi İstanbul'da Kasımpaşa'da gördüm. Ertesi gün Pîrim, "Gece üyanda ne gö dün?" diye bana sordu. Ben de kendisinden ayrılmamak için Gelibolu'ya gittiğimi söylemeden sadece, Kasımpaşa'ya gittiğimi anlattım. Sözümü bitirince Pîrim gülererek, "Önce Gelibolu'yu gö medin mi?" diye sordu. Ben o anda kendimi kaybederek mübârek ayağına düştüm. Uyandığım da yaptığım hatadan dolayı Hz. Pîr'in ellerine kapandım. Ağlamaya başladılar. Sonra bu hakîre hitaben: "Oğlum! Çok zamandan be i Allah'a, bizim talebele imizden bi isinin Gelibolu'ya gitmesi ve o ada Yazıcızâde'nin ûhaniyeti be eketiyle i fan taliple ini ve imân ehlini büyükle in yoluna dâvet ve en güzel sû ette hizmet etmesi için niyâzda bulunu dum. Elhamdülillah duâmız kabul olundu" diyerek Gelibolu'ya halî-

²⁴⁷ Bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Â ifn Esmâu'l-Müellifin ve Âsâ u'l-Musannifin*, M. E. Basımevi, Ank. 1951, I, 403; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî* (SO), I-V, Matabaa-i Âmire, İst. 1308, II, 342.

²⁴⁸ Bkz. Râmiz, *Âdâb-ı Zu efâ*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Tarih No: 762, vr. 122b; Vasfi Mahir Kocatürk, *Tü k Edebiyatı Ta İhi*, Ank. 1964, s. 555; a.mlf., *Tekke Şii i Antolojisi*, s. 403; Heyet, *Tezki ele e Gö e Dîvân Edebiyatı İsimle Sözlüğü*, Ank. 1988, s. 547; Rıdvan Canım, *Edi ne Şâi le i*, Ank. 1995, s. 396.

²⁴⁹ Süleyman Zâtî, *Miftâhu'l-Mesâil ve Misbâhu'l-Mehâil*, Süleymaniye Ktp. Haşim Paşa, No: 29, vr. 1b.

²⁵⁰ Süreyyâ, SO., II, 342; Bursalı, OM, I, 72; Vassâf, a.g.e., aynı yer.

²⁵¹ Bursevî kendi eserlerinde Şam'dan ayrıldıktan elli beş gün sonra 1132 yılı Şaban ayının son günü (Temmuz 1720) Üsküdar'a ulaştığını söylemektedir. Bkz. İ Hakkı Bursevî, *Kitabu's-Silsile-i Celvetiyye* (Silsilenâme-i Celveti), Millet Ktp., Şer'iyye No: 1040, vr. 83a; a.mlf., *Mecmûa-i Hakî*, BEYBEK, Genel No: 41, vr. 55a.

fe olarak görevlendirdiler. Yola çıkmadan önce de şu tenbihlerde bulundular: “1137/1725 senesine kada Gelibolu şeh inden bi adım dışı ı çıkma. Bin bi gün hic-ân çilesini tamamladıktan son a biz dahi bi sebep zuhû uyla Bu sa’ya va diğımızda eğe 1137/1725 senesinin sonuna değın âhi ete göçmezsek ziyâ etimize gel. Eğe âhi ete göçe sek hüküm Allah’ındı . Sen me’mû olduğun işle le meşgûl olup son a başka zamanda hic et ile işâ et olunduğında üşenmeyip, hic eti lütuf ve saâdet bile ek he ne e-ye işâ et olunu sa başüstüne deyip meşâyihin yolundan ay ilma ve iâyetinden hâli olma” buyurdular. Daha sonra çilemi tamamlayıp ziyâretine karar verdiğimde, Hz. Pîr’in vefât ettiği haberini aldım. Gözyaşlarına boğularak onun hasretiyle yanıp tutuşmaya başladım. İşte o zaman bu hakîre söylediği işâretleri anladım ancak ne fâide, Yüce Mevlâ’nın hükmü yerine gelmişti”²⁵².

Bu menkıbeden anlıyoruz ki müellifimiz, 1135/1723 senesinde bir süre İstanbul Üsküdar’da kalmış ve yine aynı tarihte mürşidi Bursevî’nin bir işâretiyle Gelibolu’ya halife olarak tayin edilmiştir. Zâtî, Gelibolu’da iki sene halife olarak hizmet ettikten sonra mürşidinin vefât haberini almış ve tenbihlediği üzere hicret ederek Keşan’a yerleşmiştir.

İlme, tasavvufa ve edebiyata yakınlığı olan Zâtî, ikisi tercüme ve şerh olmak üzere altı eser kaleme almıştır ki, şunlardır: *Dîvân*²⁵³, *Sevânihu’n-Nevâdi fî Ma’ ifeti’l-Anâsi*, *Risâle fî Mebde-i İnsân*, *Miftâhu’l-Mesâil ve Misbâhu’l-Mahâil*, *Şe h-i Kasîde-i Fe îde li-İsmail Hakkî* ve *Şe h-i Muammâ-yi Nakşî-i Akki mânî*. Zâtî Efendi, 1151/1738 yılında Keşan’da vefât etmiş olup, kabri Balkan Savaşları sırasında yıkılmış ve günümüze ulaşmamıştır²⁵⁴.

Bursalı, *Osmanlı Müellifle i* adlı eserinde Süleyman Zâtî hakkında “Şâî ve i-fân sâhibi bi zâtı. Yazmış olduğu şii le tasavvufî muhtevâl olup, şeyhinin ûhâniyetinden istifâde ettiği açıkça gö ülmektedir ” ifadelerini kullanmaktadır²⁵⁵.

Zâtî Efendi, bir tekke şâiri olmasının yanı sıra, manzûmelerinde dîvân şiirinin vezin ve nazım şekillerini kullanmıştır. Lirik ve didaktik özellikler taşıyan

²⁵² Süleyman Zâtî, *Şe h-i Kasîde-i Fe îde li-İsmail Hakkî*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmûd Efendi No: 2746, vr. 65b. Bu menkıbe için ayrıca bkz. Vassâf, *Seffîne*, III, 59-60; a.mlf., *Kemâlnâme-i Hakkı*, s. 75-76; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu’l-A’lâm*, I-VI, İst. 1308-1316/1889-99., III, 2224; Süreyyâ, *SO*, II, 342; Bursalı, *OM*, I, 72.

²⁵³ *Dîvân*, yeni harflerle de neşredilmiştir. Bkz. Zâtî, *Dîvân*, *Sevânihu’n-Nevâdi fî Ma’ ifeti’l-Anâsi*, haz. Mehmet Arslan, Sivas 1994.

²⁵⁴ Süleyman Zâtî Efendi’nin hayatı, eserleri, görüşleri ve tarikatı hk. geniş bilgi için bkz. Selami Şimşek, *Keşan’lı Süleyman Zâtî ve XVIII. Ası da Celvetîlik*, ATÜSBE, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2005; a.mlf., “Keşanlı Şeyh Süleyman Zâtî Efendi’nin Bazı Akâid Meselelerine Dâir Düşünceleri”, *Ma ife*, Yıl: 5, Sayı: 3, Kış 2005, ss. 361-375.

²⁵⁵ Bkz. Bursalı, *OM*, I, 73.

şiiirleri bilhassa tekke muhitlerinde sevgi ve takdir görmüş, ilgiyle okunmuş-
tur²⁵⁶. Nitekim Hüseyin Vassâf Efendi *Sefîne'*de, "Şii de ve tasavvufta pek yüksek-
ti . Dîvân'ı se âpâ hakâyık ile mâlî olub bi-hakkın sâhib-i nazm u kemâldi " ifadelerine
yer vermiştir²⁵⁷.

Nedi bu kenz-i mahfiyken nümâyân olduğun cânâ
Nedi âlemde he ma'denle e kân olduğun cânâ

Sen ol zât-ı mu'allâsın nazî in yok senin ammâ
Nedi ya sût etâ enva' u elvân olduğun cânâ

Beni bu bâğ-ı deh iç e kimesne bulmadı de sin
Nedi dilden dile âlemde destân olduğun cânâ

Demişsin ben semâvât u zemîne sığmazam aslâ
Nedi mü'minle in gönlünde pinhân olduğun cânâ

Yaka sın nâ -ı hic âna velî âşıkla ı he dem
Nedi vaslınla gâhî de de de mân olduğun cânâ

Bu Zâtî'nin vücûdun mahv edip hep aldın va lüğm
*Nedi cânında anın sen yine cân olduğun cânâ*²⁵⁸

ârifâne gazellerindedir.

6. Nakşibendiyye

Muhammed Bahâüddin Nakşibend (ö. 791/1389) tarafından kurulan Nak-
şibendîlik²⁵⁹, Mehmed Süreyyâ, Ahmed Bâdi Efendi ve Tabibzâde'nin verdiği
bilgilere göre Gelibolu'da Şeyh Mustafa Efendi (ö. 1176/1762), Çanakkale'de
Şeyh Hacı Hâfız Mehmed Efendi (ö. 1199/1784) tarafından bir süre temsil edil-
miştir²⁶⁰.

²⁵⁶ Canım, *a.g.e.*, aynı yer.

²⁵⁷ Bkz. Vassâf, *Kemâlnâme-i Hakkı*, s. 76-77.

²⁵⁸ Zâtî, *Dîvân*, (Sevânihü'n-Nevâdir fî Ma'rifeti'l-Anâsır'la birlikte), İst. 1257, s. 5.

²⁵⁹ Nakşibendîlik hk. geniş bilgi için bkz. Harîrîzâde, *a.g.e.*, I, vr. 34b-40a; Vassâf, *a.g.e.*, II, 1-240;
Hamid Algar, "A Brief History of the Naqshbandi Order", *Va ia Tu cica*, XVIII, İst. 1990, s. 15-
19. Ekrem Işın, "Nakşibendîlik", *DBİA*, VI, 31-39.

²⁶⁰ Bkz. Süreyyâ, *SO*, IV, 438; A. Bâdi, *a.g.e.*, III, 95; Tabibzâde M. Zâkir Şükrî, *Die Istanbulle
De wisch-Konvente und ih e Scheiche* (Mecmûa-i Tekâyâ), Yayımlayan: M. Serhan Tayşi-Klaus
Kreiser, Freiburg 1980, s. 56.

Şeyh Mustafa Efendi, Gelibolu'da dünyaya gelmiş olup, çeşitli ilimleri tahsilden sonra Nakşibendiyye yoluna sülûk ederek icâzet almış ve sonrasında İstanbul'da Murad Buhâri Tekkesi'ne dördüncü postnişîn olarak atanmıştır. 1176/1762 senesinde irtihâl etmekle yerine Hacı Hâfız Mehmed Efendi postnişîn olmuştur²⁶¹.

Şeyh Hacı Hâfız Mehmed Efendi ise, Çanakkale'de dünyaya gelmiş olup, tarikat icâzetini aldıktan sonra Murad Buhâri Tekkesi'ne beşinci postnişîn olarak atanmıştır. 1199/1784 tarihinde vefât etmekle yerine Şeyh Mehmed Efendi (ö. 1208/1793) meşîhatı üstlenmiştir²⁶².

7. Kâdiriyye

Gelibolu'da faaliyetleri görülen tarikatlardan birisi de, Abdülkâdir Geylânî (ö. 561-62/1166-67) tarafından Bağdat'ta kurulmuş olan Kâdiriyye²⁶³ gelmektedir. Kâdirîliğin Rûmeli ve Balkanlara yayılması ise, tarikatın Rûmiyye kolu kendisine nisbet edilen İsmâil-i Rûmî (ö. 1053/1643) tarafından gerçekleşmiştir. Şöyle ki Rûmî, Tosya ve Kastamonu'da kendi adına tekkeler kurduktan sonra bir dizi seyahata çıkarak sırasıyla İzmir, Manisa, Bursa, İzmit, Tekirdağ, Edirne ve Balkanlara gitmiş, tarikatını buralarda yaymaya çalışmıştır²⁶⁴.

Kâdiriyye'yi Gelibolu'da kimlerin temsil ettiği hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Ancak şehirde Ahmed Bâdi Efendi'nin *Riyâz'*inde üç²⁶⁵ ve *1310 Ta ihli Edî ne Salnâme'*sinde ise iki Kâdirî tekkesi²⁶⁶ bulunduğundan söz edilmektedir. Bâdi Efendi bu tekkelerin sadece sayısını vermekle yetinirken, söz konusu salnâme tekkelerin adı ve âyin gününü belirtmiştir. *Salnâme'*ye göre, Gelibolu'da mukabele günü Pazartesi olan Abdüsselâm Tekkesi ve mukabele günü Perşembe olan Yazıcıoğlu Çilehânesi vardır²⁶⁷. Ayrıca Yazıcıoğlu Çilehânesi'nde Kâdirî âyinlerinin yapılmasından da anlaşılıyor ki, söz konusu tekke yukarıda da belirttiğimiz üzere Bayrâmîliğe mensup iken, XIX. asırda Kâdirîliğe geçmiştir.

²⁶¹ Süreyyâ, *SO*, aynı yer; A. Bâdi, *a.g.e.*, aynı yer; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

²⁶² Süreyyâ, *SO*, aynı yer; Tabibzâde, *a.g.e.*, aynı yer.

²⁶³ Geylânî ve Kâdirîlik hk. geniş bilgi için bkz. Vicdânî, *a.g.e.*, s. 36-69; C. Server Revnakoğlu, "Tarikatlerin Tarihine Toplu Bakış: Kâdirîlik", *Yeni Ta ih Dünyası*, I/1, (17 Eylül 1953), s. 17-19; D. S. Morgoliouth, "Kâdiriyye", *İA*, VI, 50-54; Ekrem Işın, "Kâdirîlik", *DBİA*, IV, 372-377; Dila-ver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî, Hayatı, Eşe le i, Gö üşle i*, İst. 1999.

²⁶⁴ S. Sırrı Ali, *Tuhfe-i Rûmî*, Nşr. Mustafa S. Kaçalın, İst. 1992, s. 48-52; Vicdânî, *a.g.e.*, s. 132; C. Sever Revnakoğlu, "Rumîlik ve İsmail-i Rumî", *Yeni Ta ih Dünyası*, Sayı: 8, İst. 1953, s. 348-350.

²⁶⁵ Bkz. A. Bâdi, *a.g.e.*, III, 79.

²⁶⁶ Bkz. *A.g.salnâme*, s. 610.

²⁶⁷ *A.g.salnâme*, aynı yer.

8. Ri âiyye

Anadolu'ya ilk giren tarikatlardan birisi olan Rifâîlik²⁶⁸, Seyyid Ahmed Rifâî (ö. 578/1183) tarafından Irak'ın güneyinde kurulmuştur. Tarikat XIII. asrın başlarından itibaren Ortadoğu başta olmak üzere Anadolu²⁶⁹ ve Balkanlar'da²⁷⁰ yaygınlık kazanmıştır.

Gelibolu'da Rifâîliği de hangi zâtların temsil ettiği hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Ancak yine mezkûr salnâme ve Ahmed Bâdi Efendi'nin eserinden bir Rifâî tekkesinin bulunduğunu öğrenmekteyiz²⁷¹. Salnâme'ye göre bu tekkenin mukabele günü Perşembe olup, adı Perşembe Tekkesi'dir²⁷².

9. Sa'diyye

Kudüs civarında doğup, Urfa'ya bağlı Birecik Kasabası'nda irtihâl eden Sa'deddin Cibâvî (ö. 700/1301) tesis edilen Sa'dîlik²⁷³, Gelibolu'da üç tekke ile temsil edilmiştir: Salı Tekkesi, Çarşamba Tekkesi ve Cuma Tekkesi²⁷⁴. Söz konusu tekkelerde kimlerin postnişîn olduğu hakkında herhangi bir malûmat yoktur. Sadece Salı Tekkesi'nin mukabele gününün Salı, Çarşamba Tekkesi'nin Çarşamba ve Cuma Tekkesi'nin ise Cuma günü olduğu kaydedilmektedir²⁷⁵.

Sonuç

Temelleri alperenler, âhiler ve Bektâşî dervişleri tarafından atılan, zamanla pek çok tarikat ve tekkeye ev sahipliği yapan Gelibolu'da Halvetiyye, bu tarikatın Ahmediyye koluna bağlı Mısıriyye, Cihangiriyye, Cerrâhiyye, Uşşâkiyye, Câhidiyye ve İrşâdiyye, Şemsiyye koluna bağlı Sivâsiyye, Cemâliyye koluna bağlı Şâbâniyye ve Sünbûliyye, Mevleviyye, Bayrâmiyye, Celvetiyye,

²⁶⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Sadi Bayram, "Anadolu'da İlk Rifâîler ve Hz. Zeynelâbidin Ali er-Rifâî Soyuna Hakkında Yeni Hipotezler", *Kayse i Yö esi Ta ihî Sempozyum Bildi ile i*, Kayseri 1997, s. 27-33; a.mlf., "Samsun Ladik ve Seyyid Ahmed-i Kebir Hazretleri", *19 Mayıs Eğitim Fakültesi De gisi*, Sayı: 5, Samsun 1990, s. 15 vd.; A. Rıza Karabulut, *Meşhu Mutasavvıfla*, Kayseri 1984, s. 171-180.

²⁶⁹ Seyyid Ahmed Rifâî'nin oğlu Taceddin'in Konya'ya gelişleri için bkz. Ahmed Eflâkî, *Â ifle in Menkibe i*, M. E. B. Yay., İst. 1966, c. II, s. 132-133.

²⁷⁰ Rifâîliğin Balkanlar'daki faaliyetleri hk. geniş bilgi için bkz. Metin İzeti, *Balkanlar 'da Tasavvuf, Gelenek Yay.*, 2004, s. 211-222.

²⁷¹ Bkz. *A.g.salnâme*, aynı yer; A. Bâdi, *a.g.e.*, aynı yer.

²⁷² *A.g.salnâme*, aynı yer.

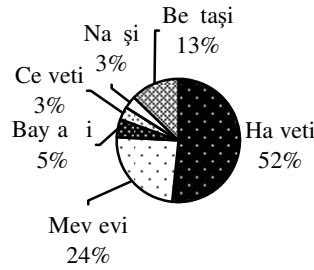
²⁷³ Sa'dîlik hk. geniş bilgi için bkz. Harîrîzâde, *a.g.e.*, II, 129b-138b; Vassâf, *a.g.e.*, I, 342-370; Ekrem Işın, "Sâdilîk", *DBİA*, VI, 391-396.

²⁷⁴ Bkz. *A.g.salnâme*, aynı yer; A. Bâdi, *a.g.e.*, aynı yer.

²⁷⁵ Bkz. *A.g.salnâme*, aynı yer.

Kâdiriyye, Rifâiyye, Nakşibendiyye, Sa'diyye ve Bektâşiyye olmak üzere toplam 19 tarîkatın tasavvuf kültürü ve literatürüne rastlamak mümkündür.

Gelibolu ve çevresinde Halvetîlik, hangi kola mensup olduğu tespit edilemeyen 5, Mısırî koluna bağlı 1, Cerrâhî 4, Uşşâkî 4, Câhidî 3, İrşâdî 11, Sivâsî 2 ve Şâbânî koluna bağlı 2 olmak üzere toplam 32 şeyh ile temsil edilirken, Mevlevîlik 15, Bayrâmîlik 3, Celvetîlik 2, Nakşibendîlik 2 ve Bektâşîlik 8 şeyh ile temsil edilmiştir. Buna göre Halvetî şeyhleri % 52'lik oranla ilk sırayı alırken, ikinci sırayı % 24'le Mevlevî ve üçüncülüğü de % 13'lük oranla Bektâşî şeyhleri almaktadır. Dördüncü sırayı Bayrâmîlik % 5'lik oranla alırken, Nakşibendîlik ve Celvetîlik % 3'lük oranla son sırayı paylaşmaktadır. Aşağıdaki grafikte bu dağılım daha net görülebilmektedir:

Tekke sayısına bir bakacak olursak, Halvetîlik, hangi kola bağlı olduğu tespit edilemeyen 1, Cerrâhî koluna bağlı 1, Uşşâkî 1, Câhidî 1, İrşâdî 1, Şâbânî 1 ve Sünbülî koluna bağlı 1 olmak üzere toplam 7 tekke ile kendisini gösterirken, Mevlevîlik 1, Bâyrâmîlik 1, Kâdirîlik 3, Rifâîlik 1, Sa'dîlik 3 ve Bektâşîlik 9 tekke ile kendisini göstermiştir. Ayrıca hangi tarîkate mensup oldukları tespit edilemeyen 9 tekke de vardır. Bu bilgilere göre, Bektâşî tekkeleri ile hangi tarîkate mensup olduğu tespit edilemeyen tekkeler % 26'luk oranla birinci sırayı alırken, % 21'lik oranla Halvetîlik ikinci sırayı, % 9'luk oranla Kâdirîlik ve Sa'dîlik üçüncü sırayı almaktadır. Son sırayı ise, % 3'lük oranlarla Mevlevîlik ve Rifâîlik paylaşmaktadır. Bu dağılımı yüzdelerle gösteren grafik aşağıdadır:

bulunduğu mahalle, bir mescid ve bir zâviye yaptırılmış ve Üçbaşlar Köyü de kendisine temlik olunmuştur.

Halk ve devlet nezdinde büyük bir itibara sahip olan bir diğer şahsiyet de Gelibolu Mevlevîhânesi'ni inşâ ettirerek buraya ilk postnişîn olan Ağazâde Mehmed Hakîkî Dede'dir. Devrin kaptân-ı deryâsı Ohrili Hüseyin Paşa Akdeniz seferinden dönerken Gelibolu Mevlevîhânesi'ne uğrayıp kerâmetleriyle meşhur olan şeyh Ağazâde Mehmed Dede'ye intisap etmiş ve ondan yakında sadaret mührünün kendisine verileceği haberini almıştır. Hüseyin Paşa vezir-i azam olduktan sonra ise, Beşiktaş Mevlevîhânesi'ni yaptırıp Mehmed Dede'den ilk postnişîn olmasını istemiş, böylece her iki mevlevîhânenin meşihatini birlikte yürütmeye başlayan Mehmed Dede, ikisinde de Çarşambaya rastlayan mukabelelere münavebeli olarak iştirak edebilmek için küçük bir yelkenliyle Gelibolu-İstanbul arasında gidip gelerek bir haftasını Beşiktaş'ta, bir haftasını Gelibolu'da geçirmiştir. Ancak Hüseyin Paşa'nın Sultan II. Osman'la birlikte öldürülmesinden sonra Beşiktaş Mevlevîhânesi postnişînliğini bırakıp Gelibolu'da kalmıştır.

Yine Gelibolu Mevlevîhânesi'nin son dönem şeyhlerinden Mustafa Dâniş Dede'nin ata sporu güreşe ilgi duyduğunu, bu sebeple de güreş müsabakaları tertip ettiğini ve bir müsabakaya devrin önde gelen güreşçilerinden Koca, Yusuf, Kurtdereli, Adalı Halil ve Katrancı gibi ünlü başpehlivanları çağırdığını biliyoruz. Gelibolu Mevlevîhânesi ile ilgili olarak ayrıca, son postnişîn Burhâneddin Dede'yi de burada zikretmek gerekir. Zira Burhâneddin Dede, I. Dünya Savaşı sırasında yedi dervişiyile birlikte IV. Ordu emrindeki Mevlevî alayına katılıp üç yıl Şam'da kalmıştır. Ancak onun Millî Mücadele döneminde tutumu biraz farklı olmuş, gerek Saray ve İstanbul yönetimine yakınlığı veya bağlılığı sebebiyle, gerekse bu mücadele aleyhine yapılan propagandaların tesiri altında kalması dolayısıyla bu mücadeleye kayıtsız kalmıştır.

Gelibolu Mevlevîhânesi ile ilgili son olarak, Tanzimat-ı Hayriyye münasebetiyle burada bulunan şeyh ve dervişlere otuzar kuruş maaş bağlandığını, 1265/1849'dan itibaren de, derviş ve fakirlerin yemek masraflarına harcanmak kaydıyla mukataa ve tımar bedelinden tahsis edilen 13.620 kuruşla haftada iki akşam bütün Gelibolu fakirlerine yemek verildiğini kaydetmek gerekir.

Özelde Gelibolu, genelde Türk halk kültürü içinde zikredilmesi gereken mühim şahsiyetlerden ikisi de Bayrâmîliğe mensup Ahmed-i Bîcân ve Yazıcızâde Mehmed kardeşlerdir. Şöyle ki, Ahmed-i Bîcân *Envâ ü'l-Âşıkîn*, Yazıcızâde Mehmed Efendi *Muhammediyye* adlı Türkçe eserleriyle şöhret bul-

muş, asırlardır Gelibolu başta olmak üzere Anadolu'da, Kırım'da, Kazan'da, Başkurt Türkleri arasında okunmuş ve elden düşmemiştir. Anadolu'da her evde bir *Muhammediyye* veya *Envâ ü'l-Âşıkîn* nüshasının bulunması, Evliyâ Çelebi'nin Gelibolu, Ankara, Amasya halkının *Muhammediyye*'yi ezbere okumakla tanındığını kaydetmesi, bu iki sûfi şahsiyetin gerek Gelibolu, gerekse Türk halk kültürü içindeki yeri ve önemini göstermesi açısından yeterli olsa gerektir.

Hülâsâ, Gelibolu, pek çok tasavvufî okul, sûfi ve tekkeye ev sahipliği yapmış tarihî bir şehrimiz olup, zengin bir tasavvufî kültür ve literatüre sahiptir. Makalemiz bu alanda ışık tutup, yeni çalışmaların yapılmasına vesile olabilirse amacına ulaşmış olacaktır. ©

KAYNAKLAR

A.Genel Eserler

1. Kitaplar

1310 *Ta ihli Edi ne Salnâmesi.*

ABDULKADİROĞLU, Abdülkerim, *Halvetiyye Ta İkatının Şâbaniyye Kolu Şeyh Şâbân-ı Velî ve Külliyesi*, Kastamonu Şaban-ı Veli Derneği Yay., Kastamonu 1991.

ABDURRAHİM DEDE, *Batı T akya'da Bektaşilik ve Bektaşilik Hakkında A şiv ve Kültüphaneye imizde Bulunan Yazma Ese le*, Hacı Bektaş Veli Turizm Derneği Yay., Ankara 1977.

AHMED RİFAT, *Lügat-i Ta ihkiye ve Coğ afiyye*, I-VII, Mahmutbey Matbaası İst. 1300.

AHMED-İ BÎCÂN, *Envâ ü'l-Âşıkîn*, Matbaa-i Osmaniye, İst. 1305.

ALEMDAROĞLU, Mehmet-İrdesel, Mehmet, *Tâ ihî, Coğ afî, İktisâdî ve Tu istik Yönle iyle Gelibolu*, Fırıncioğlu Matbaası, Gelibolu 1964.

ALİ ENVER, *Semahâne-i Edeb*, nşr. Rifat, Alem Matbaası, İst. 1309.

AŞKAR, Mustafa, *Niyâzî-i Mıs î, Hayatı, Ese le i, Gö üşle i*, İnsan Yay., İst. 2004.

ATÂYÎ, Nev'izâde, *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmiletî's-Şekâik*, II, haz. A. Özcan, Çağrı Yayınları, İst. 1989.

ATTÂR, Feridüddin, *Tezki etü'l-Evliyâ*, Trc. Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İst. 1985.

AYVANSARAYÎ, Hüseyin, *Mecmuâ-i Tevâ ih*, haz. F. Ç. Derin-Vahid Çabuk, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İst. 1973.

AYVERDÎ, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mima isi*, II, İstanbul Fetih Derneği İstanbul Enstitüsü, İst. 1972.

BAĞDATLI, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Â ifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsâ u'l-Musannifîn*, M. E. Basımevi, Ank. 1951, I, 403.

BANDIRMALIZÂDE, Ahmed Münib, *Mi 'âtu't-Tu uk*, Cemal Efendi Matbbası, Dersaadet 1306.

BAYRAMOĞLU, Fuat, *Hacı Bay âm-ı Velî*, I-II, T.T.K. Yay., Ank. 1989.

BEŞİR ÇELEBÎ, *Tâ ih-i Edi ne, Hikâyet-i Beşi Çelebi*, yay. İsmail Hikmet Ertaylan, İstanbul : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İst. 1960.

BURSALI, M. Tahir, *Osmanlı Müellifle i (OM)*, I-III, Matbaa-i Âmire, İst. 1333.

BURSEVÎ, İsmail Hakkı, *Fe âhu' -Rûh*, I-II, Matbaatü'l-Kübra, Bulak 1252..

_____, *Şe h-i Mesnevî*, I-II, Matbaa-i Âmire, İst. 1287.

CANIM, Rıdvan, *Edi ne Şâi le i*, Akçağ Ank. 1995.

CEBECİOĞLU, Ethem, *Hacı Bay amı Velî*, T. D. V. Yay., Ank. 1991.

- ÇALIKOĞLU, M. Asım, *Sünbül Efendi ve Me kez Efendi'nin Resimli Hayatı ve Hüviyet-le i*, yay. Nurullah Kılıç, İsmail Akgün Matbaası, İst. 1960.
- ÇELEBİOĞLU, Amil, *Muhammediye*, I-II, M.E.B. Yay., İst. 1996.
- _____, *Muhammediye*, I-IV, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, İstanbul 1975.
- Divan-ı Haz et-i Talip İ şadi ve Divan-ı Haz et-i Hüseyin Hüsnü*, haz. A. Talip Çatalyürek, İzmir Renk Matbaacılık, Uşak 1996.
- EFLÂKÎ, Ahmed, *Â ifle in Menkibele i*, I-II, M. E. B. Yay., İst. 1966.
- EMECEN, Feridun, "Gelibolu", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (DİA), XIV, ss. 1-5.
- EREN, Ramazan, *Çanakkale ve Kilitü'l-Bahi Köyümüzün Sultanı Câhidî Efendi*, Nesil Matbaacılık, İst. 1984.
- _____, *Çanakkale ve Yö esi Tü k Dev i Ese le i*, Grafik Sanatlar Matbaacılık, İst. 1990.
- ERGUN, S. Nüzhet, *Bektâşî Şai le i*, Devlet Matbaası, İst. 1930.
- _____, *Tü k Müsikisi Antolojisi*, İstanbul Üniversitesi Yay., İst. 1943, II, 498.
- _____, *Tü k Şai le i*, I, (y.y.) İst. 1936.
- ESRÂR DEDE, *Tezki e-i Şua â-yı Mevleviyye*, Haz. İlhan Genç, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ank. 2000.
- EVLİYÂ ÇELEBÎ *Seyahatnamesi*, I-X, Haz. Zuhuri Danışman, Kardeş Matbaası, İst. 1970.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Mevlânâ'dan Son a Mevlevilik*, İnkılap Yay., İst. 1983.
- GÜRER, Dilaver, *Abdülkâdi Geylânî, Hayatı, Ese le i, Gö üşle i*, İnsan Yay., İst. 1999.
- HASLUCK, F. W., *Bektâşilik Tetkikle i*, Çev., Ragıb Hulusi (Özden), Haz. Mehmet Kanar, İst. 2003.
- HOCAZÂDE, A. Hilmi, *Ziyâ et-i Evliyâ*, Haz. Selami Şimşek, Buhara Yay., İst. 2005.
- İNAL, İbnülemin M. Kemal, *Son Ası Tü k Şai le i* (SATŞ), I, Orhaniye Matbaası, İst. 1930.
- İRDESEL, Mehmet, *Gelibolu ve Yö esi Ta ihi* (Gelibolu'yu Tanıyalım), Geltur Ajans Turistik Yayınlar, İst. 1994.
- İSMAİL BELİĞ, *Güldeste-i Riyâz-ı İ fân ve Vefeyât-ı Dânişve ân*, Hüdavendigâr Matbaası, Bursa 1302.
- İZETİ, Metin, *Balkanla 'da Tasavvuf*, Gelenek Yay., 2004.
- KARABULUT, A. Rıza, *Meşhu Mutasavvıfla*, Kayseri 1984.
- KEMALPAŞAZÂDE AHMED, *Tevâ ih-i Âli-i Osman*, nşr., Şerafettin Turan, T.T.K. Yay., Ankara 1983.
- KIZILER, Hamdi, *Câhidî Ahmet Efendi ve Tasavvuf Felsefesi*, Tutku Yay., Ank. 2006.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Tekke Şii i Antolojisi*, 2. bsk., Edebiyat Yay., Ank. 1968,
- _____, *Tü k Edebiyatı Ta ihi*, ., Edebiyat Yay., Ank. 1964.
- KOMİSYON, *Tezki ele e Gö e Dîvân Edebiyatı İsimle Sözlüğü*, K. B. Yay., Ank. 1988.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat, *Eski Şai le imiz, Divan Edebiyatı Antolojisi*, İst. 1934.

- KÖSTÜKLÜ, Nuri, *Vatan Savunmasında Mevlevîhanele* (Balkan Savaşlarından Millî Mücadeleye), Çizgi Kitabevi Yay., Konya 2005.
- KURTOĞLU, Fevzi, *Gelibolu ve Yö esi Ta ihi*, Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu, İst. 1938.
- KUYUMCU, Fehmi, *Evlîyânın Dilinden*, Nur Yay., Ank. 1978, s. 316.
- KÜÇÜK, Sezai, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Simurg Yay., İst. 2003.
- MA'SÛM ALİ ŞÂH, *Ta âiku'l-Hakâik*, I-II, Tahran 1339.
- MEHMED SÜREYYÂ, *Sicillî-i Osmânî* (SO), I-V, Matabaa-i Âmire, İst. 1308.
- MEHMED ŞEMSEDDİN, *Yâdigâ -ı Şemsi* (Bursa Dergâhları), haz. Mustafa Karakadir Atlansoy, Uludağ Yay., Bursa 1997.
- MUALLİM NÂCİ, *Osmanlı Şai le i*, Haz. Cemal Kurnaz, M.E.B. Yay., İst. 1995.
- NAMLI, Ali, *İsmâil Hakkı Bu sevî, Hayatı, Ese le i ve Ta ikat Anlayışı*, İnsan Yay., İst. 2001.
- OCAK, A. Yaşar, *Veysel Ka anî ve Üveysilik*, Dergah Yay., İst. 1982.
- OLGUN, Tâhirü'l-Mevlevî, *Çilehâne Mektupları*, Haz. Cemal Kurnaz-Gülün Erişen, Akçağ Yay., Ank. 1995.
- ÖCALAN, H. Basri, *Bu sa'da Tasavvuf Kültü ü* (XVII. Yüzyıl), Gaye Kitabevi, Bursa 2000.
- ÖMER FUÂDÎ, *Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî*, Vilayet Matbaası, Kastamonu 1293.
- ÖNGÖREN, Reşat, *Osmanlıda Tasavvuf (Anadolu'da Sûfile , Devlet ve Ulemâ XVI. Yüzyıl)*, İz Yay., İst. 2000.
- ÖZDAMAR, Mustafa, *Gönül Ce alı Nu eddin Ce âhî ve Ce âhîle*, Kırk Kandil Yay., İst. 1997.
- ÖZMEN, İsmail, *Alevi ve Bektaşî Şii le i Antolojisi*, I-V, K. B. Yay., Ankara 1998.
- ÖZTÜRK, M. Cemal, *Ce âhîlik, Hz. Pî Nû eddin Ce âhî ve Ce âhî Ta ikatı*, Gelenek Yay., İst. 2004.
- SÂKİB MUSTAFA DEDE, *Sefîne-i Nefîse-i fi'l-Menâkıb-ı'l-Mevlevîyye*, I-III, Matbaatü'l-Vehbiyye, Mısır 1283.
- SARI ABDULLAH EFENDİ, *Seme âtiü'l-Fuâd fi'l-Mebde ve'l-Meâd*, Matbaa-i Amire, İst. 1288.
- SERİN, Rahmi, *İslâm Tasavvufunda Halvetîk ve Halvetîle*, Petek Yay., İst. 1984.
- SEYYİD SIRRI ALİ, *Tuhfe-i Râmî*, Nşr. Mustafa S. Kaçalın, Asitane Yay., İst. 1992.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ, *Kâmûsu'l-A'lâm*, I-VI, Mihran Matbaası, İst. 1308-1316/1889-99.
- ŞEYHÎ MEHMED, *Vakâyn'ül-Fuzalâ*, III, nşr. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İst. 1989.
- ŞİMŞEK, Selami, *Keşan'lı Süleyman Zâtî ve XVIII. Ası da Celvetîlik*, ATÜSBE, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2005.
- TABİBZÂDE, M. Zâkir Şükrî, *Die Istanbulle De wisch-Konvente und ih e Scheiche* (Mecmûa-i Tekâyâ), Yayımlayan: M. Serhan Tayşi-Klaus Kreiser, Freiburg 1980.

- TUNA, Ahmet, *Gelibolu'nun Gönül E le i*, Emirler Matbaacılık, İst. 2005.
- TÜRER, Osman, *Osmanlıda Tasavvufî Hayat –Halvetîlik Ö neği- (Hediyetü'l-İhvân)*, İnsan Yay., İst. 2005.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Te imle i Sözlüğü*, Marifet Yay., İst. 1995.
- UŞŞÂKÎZÂDE, S. İbrahim, *Zeyl-i Şekâik* (Tıpkı Basım), Otto Harrossowitz, Wiesbaden 1965.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Ka esi Meşâhi i*, Karesi Vilâyet Matbaası 1322.
- VASSÂF, Hüseyin, *Kemalnâme-i İsmail Hakkı*, haz. M. Murat Yurtsever, Arasta Yay., Bursa 2000.
- VELİKÂHYAOĞLU, Nazif, *Sümbüliyye Ta ikatı ve Kocamustafapaşa Külliyesi*, Çağrı Yay., İst. 1999.
- VİCDÂNÎ, M. Sâdık, *Tomâ -ı Tu uk-ı Aliyye* (Tarikatler ve Silsileleri), Haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İst. 1995.
- YAZAR, L. Nihal, *Halvetiyye Ta ikatının Şabâniyye Kolu, Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî ve Tü benâme*, Mas Matbaacılık, Ank. 1985.
- YAZICIOĞLU MEHMED, *Muhammediyye*, I-IV, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser., İst. 1975.
- _____, *Muhammediyye*, I-II, M. E. B. Yay., İst. 1996.
- YILMAZ, Ali, "Şeyh Şâbân-ı Velî", *SGAD*, VIII, 122-128.
- YILMAZ, Hasan Kâmil, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Ta ikatı*, İst. 1990.
- YILMAZ, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (Sûfile , Devlet ve Ulemâ, XVII. Yüzyıl)*, OSAV Yay., İst. 2001.
- YOLDAŞ, Kazım, *Sâbi Pâ sâ Divanı*, Kitabevi Yay., İst. 2005.
- YÜCER, H. Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (19. Yüzyıl), İnsan Yay., İst. 2003.
- ZÂTÎ, Süleyman, *Dîvân*, (Sevânihu'n-Nevâdir fî Ma'rifeti'l-Anâsır'la birlikte), İst. 1257.
- _____, *Dîvân, Sevânihu'n-Nevâdi fî Ma' ifeti'l-Anâsı* , haz. Mehmet Arslan, Dilek Matbaası, Sivas 1994.

2. Ma kaleler

- ALGAR, Hamid, "A Brief History of the Naqshbandi Order", *Va ia Tu cica*, XVIII, İst. 1990, s. 15-19.
- ALTUNER, Nuran, "Câhidî Ahmed Efendi (ö. 1070/1659)", *Tasavvuf İlmî ve Akademik A aştı mala De gisi*, Yıl: 9, Sayı: 6, Mayıs 2001, s. 159.
- AVCI, Ülkü Pınar, "Unutulan Bir Gönül Eri: Şeyh Mehmed-i Dağî", *Hacı Bektaş Velî Kültü A aştı mala ı De gisi*, Kış 2002, Sayı: 24, s. 17-18.

- BAYRAM, Sadi, "Samsun Ladik ve Seyyid Ahmed-i Kebir Hazretleri", *19 Mayıs Eğitimi Fakültesi De gisi*, Sayı: 5, Samsun 1990, s. 15 vd.
- _____, "Anadolu'da İlk Rifâiler ve Hz. Zeynelâbidin Ali er-Rifâi Soyu Hakkında Yeni Hipotezler", *Kayseri Yöresi Ta'îhi Sempozyum Bildirileri*, Kayseri 1997, s. 27-33.
- ÇABUK, Vahit, "Sümbüliyye Tarikatı Şeyhleri Hakkında Manzûme", *Millî Gençlik*, Sayı: 27 (Şubat 1978), s. 6-10.
- ÇELEBİOĞLU, Amil, "Yazıcı Salih ve Şemsiyyesi", *Atatürk Üni-versitesi İslâmî İlimleri Fakültesi De gisi*, Sayı: 1, Erzurum 1976, s. 171-218.
- DURU, Necip Fazıl, "Mevlevî Şeyhi Ağa-zâde Mehmed Dede ve Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytini Şerhi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmaları De gisi*, Temmuz-Aralık 2003, Yıl: 4, Sayı: 11, ss. 150-175.
- ERDOĞAN, Muzaffer, "Mevlevî Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevihaneleri", *İÜEF Güneşdoğusu Araştırmaları De gisi*, İst. 1976, Sayı: 4-5, s. 6-35.
- KARA, Mustafa, "Bursa Tekkeleri", *Tarih ve Toplum*, c. XII, İst. 1989, Sayı: 49, s. 305.
- KIZILER, Hamdi, "Câhidî Ahmed Efendi'nin Abdest, Namaz ve Hac" İbadetlerine Dair Bazı Batınî Yorumları", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmaları De gisi*, Yıl: 7, Sayı: 17, Temmuz-Aralık 2006, ss. 151-159.
- ÖNGÖREN, Reşat, "Osmanlılarda Devlet Ricâli-Meşâyih Münâsebetlerini Gösteren Yeni Bir Kaynak: Âlî'nin Şeyh Mehmed Dâğî ile Alakalı Menâkıbı", *İslâm Araştırmaları*, Sayı: 1, 1997, ss. 107-113.
- REVNAKOĞLU, C. Server, "Tarikatlerin Tarihine Toplu Bakış: Kâdirilik", *Yeni Tarih Dünyası*, I/1, (17 Eylül 1953), s. 17-19.
- _____, "Rumîlik ve İsmail-i Rumî", *Yeni Tarih Dünyası*, Sayı: 8, İst. 1953, s. 348-350.
- ŞİMŞEK, Selami, "XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne'de Tasavvuf ve Tarikatların Genel Durumu", *EKEV Akademik Araştırmaları De gisi*, Yaz 2004, Yıl: 8, Sayı: 20, ss. 259-276.
- _____, "Keşanlı Şeyh Süleyman Zâtî Efendi'nin Bazı Akâid Meselelerine Dâir Düşünceleri", *Ma'rifet*, Yıl: 5, Sayı: 3, Kış 2005, ss. 361-375.
- UZLUK, F. Nafiz, "Mevlevî Hilâfetnâmeleri", *Vakıflar De gisi*, Sayı: IX, s. 392.
- ÜNVER, A. Süheyl, "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevihaneleri ve Son Şeyhleri", *Mevlânâ Güldestesi*, Konya 1964, s. 34.
- _____, "Beşiktaş-Çırağan Mevlevihânei Hakkında", *Mevlana ve Yaşama Sevinci*, Haz. Halıcı, Feyzi, Konya 1978, s. 166-168.
- YAKIT, İsmail, "Mevlevîlikte ve Mevlevihânelerde Ebced Hesabının Rolü", *Selçuk Üni-versitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü De gisi*, Sayı: 2, s. 34.
- 3. Anı ve İnceleme Maddeleri**
- ATİYYETULLAH, Ahmet, "Zâtî", *Kâmûsu'l-İslâmî*, Kahire 1963, II, 434.

- AZAMAT, Nihat, "Câhidî Ahmed Efendi", *DİA*, VII, 16.
- BAYRAMOĞLU, Fuat-Azamat, Nihat, "Bayrâmiyye", *DİA*, V, 269-273.
- BAYRI, Mehmed Halid, "Câhidî", *TFA.*, Sayı: 58, (1954), s. 874-875.
- Büyük Tük Klasikle i*, Ötüken-Söğüt Yay., İstanbul 1985, II, 153.
- ÇELEBİOĞLU, Amil, "Ahmet Bican", *DİA*, II, 49.
- _____, "Yazıcıoğlu", *İA*, XIII, 366.
- ÇELEBİOĞLU, Amil-Eraslan, Kemal, "Ahmet Bican", *İA*, I, 181.
- EYİCE, Semavi, "Ahmed Bican Türbesi", *DİA*, II, 52.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, "Bayrâmiyye", *İA*, II, 423-426.
- İŞİN, Ekrem, "Bayrâmîlik", *DBİA*, II, 104-107.
- _____, "Kâdirîlik", *DBİA*, IV, 372-377.
- _____, "Mevlevîlik", *DBİA*, V, 422.
- _____, "Nakşibendîlik", *DBİA*, VI, 31-39.
- _____, "Sâdîlik", *DBİA*, VI, 391-396.
- _____, "Sümbüliyye", *DBİA*, VII, 15.
- _____, "Şâbânîlik", *DBİA*, İst. 1994, VII, 121-123.
- İNALCIK, Halil, "Gelibolu", *Eİ2* (İng.), II, 983-987.
- KANAR, Mehmet, "Zâtî", *İA*, İst. 1986, XIII, 467.
- KOÇU, Reşat Ekrem, "Ahmed Celâleddin Dede", *İslâm Ansiklopedisi* (İA), İst. 1958, I, 334-335.
- KOMİSYON, "Burgaz", *AnaB itannica*, V, 120.
- KOMİSYON, "Zâtî Süleyman Efendi", *TDEA*, İst. 1998, VIII, 647.
- MEYDAN LAROUSSE, İst. 1976, XII, 909.
- MORGOLİOUTH, D. S., "Kâdiriye", *İA*, VI, 50-54.
- ÖZKIRIMLI, Atilla, "Zâtî", *TEA*, İst. 1984, IV, 1248.
- TANRIOKUR, Barihüda, "Gelibolu Mevlevîhânesi", *DİA*, XIV, 6-7.
- _____, "Sünbül Efendi", *SGAD*, VIII, 41-45.
- TAYŞİ, M. Serhan, "Câhidî Ahmed Efendi", *Sahabeden Günümüze Allah Dostla ı* (SGAD), VIII, 251.
- UÇMAN, Abdullah, "Ahmed Celâleddin Dede", *DİA*, İst. 1992, I, 53.
- UZUN, Mustafa, "Ahmed Bican", *SGAD*, VII, 381.
- _____, "Envâru'l-Âşıkîn", *DİA*, XI, 258-250.
- _____, "Yazıcıoğlu Mehmed", *SGAD*, VII, 384.
- YILMAZ, Ali, "Şeyh Şâbân-ı Velî", *SGAD*, VIII, 122-128.
- YILMAZ, Hasan Kâmil, "Celvetiyye", *DİA*, VII, 273.

B. Yazma Eserler

AHMED BÂDİ, *Riyâz-ı Belde-i Edî ne*, I-III, Beyazıt Devlet Ktp., Genel No: 10393.

- AHMED ZİYÂEDDİN, *Gülzâ -ı Sulehâ Vefeyât-ı U efâ*, BEYBEK, Orhan No: 1018/2.
- ALİ ÂLÎ, *Tuhfetü'l-Mücâhidîn*, Nuriosmaniye Ktp., No: 2293.
- ÂLİM SİNAN EFENDİ, *Te ceme-i Mesâbih-i Sünne*, müst. Mahmud b. Mustafa, Manisa Akhisar Zeynelzâde Koleksiyonu, No: 261/1.
- _____, *Te cüme-i Akâid*, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa No: 613.
- AYVANSARAYÎ, Hüseyin, *Te cümetü'l-Meşâyih*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi No: 1375.
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı, *Kitabu's-Silsile-i Celvetiyye* (Silsilenâme-i Celveti), Millet Ktp., Şer'iyye No: 1040.
- _____, *Mecmûa-i Hakkî*, Bursa Eski Yazma Basma Eserler Kütüphanesi (BEYBEK), Genel No: 41.
- CÂHİDÎ Ahmed Efendi, *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü No: 796.
- _____, *Dîvân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Uşşâkî Tekkesi No: 245.
- _____, *Nasihatnâme*, Süleymaniye Ktp., Uşşâkî Tekkesi No: 119.
- GELİBOLULU ÂLÎ, *Künhü'l-Ahbâ*, Nuriosmaniye Ktp., No: 3409.
- GELİBOVÎ, Gafûrî Mahmûd, *Dîvân*, Hacı Selimağa Ktp., Hüdayi Tekkesi No: 1262/2.
- İBRAHİM FAHREDDİN EFENDİ, *Envâ -ı Pî Nu eddin*, I-V, İSAM Ktp. No: 3893 (Fotokopi nüsha).
- İZBUDAK, Veled Çelebi, *Konya Vilâyetinin Ahvâl-i Umûmiyye-i Ta ihyyesi*, Hacı Selimağa Ktp., Hüdayi No: 1159.
- KULOĞLU MUSTAFA, *Dîvân*, Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt No: 3596.
- _____, *Manzûm Etvâ -ı Seb'a*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi No: 1003.
- _____, *Şe h-i Divan-ı Mesâbih*, Müst. Hamza Nurettin, H. 1128, Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt No: 1222.
- MEHMED FAHREDDİN, *Gülzâ -ı İ fân fî Zübdeti'l-Hakâyık-ı ve'l-Beyân*, T.T.K. Ktp., Yazma Eserler No: 679.
- MÜSTAKİMZÂDE, Süleyman Sa'deddin, *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Niseb ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi No: 628.
- NEHCÎ, Mustafa, *Tuhfetü's-Sâlikîn ve Hediyyetü'l-Müte eşşidîn*, İstanbul B. B. Ktp., Osman Ergin Yazmaları No: 637.
- PARSÂ MUHAMMED DEDE, *Dîvân*, Nuriosmaniye Ktp., No: 4959.
- _____, *Dîvân*, Topkapı Sarayı Ktp., Hazine Kitapları No. 969.
- RÂMİZ, *Âdâb-ı Zu efâ*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Tarih No: 762.
- SAFAYÎ, *Tezki e-i Şua â*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi No: 2549.
- SAHÎH AHMED DEDE, *Mecmûatü'l-Tevâ ihü'l-Mevleviyye*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar No: 1462.
- ŞEYH ÖMER KARÎBÎ, *Dîvânçe*, Süleymaniye Ktp., Uşşâkî Tekkesi No: 245/2.

- ŞEYHÎ MEHMED, *Vekâyiü'l-Fuzalâ*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi No: 2361.
- TUMAN, Nail, *Tuhfe-i Nailî*, M.E.B. Yayınlar Dairesi Başkanlığı Ktp., No: B. 870, 1949.
- VASSÂF, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ-ı Eb â*, I-V, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar No: 2305-2309.
- YAZICIOĞLU MEHMED, *Meğâ ibü'z-Zaman*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya No: 2081.
- ZÂTÎ, Süleyman, *Miftâhu'l-Mesâil ve Misbâhu'l-Mehâül*, Süleymaniye Ktp. Haşim Paşa, No: 29.
- _____, *Şe h-i Kasîde-i Fe îde li-İsmail Hakkî*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmûd Efendi No: 2746.

C. Arşivler

- BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVLERİ (BOA), *HR. MKT.*, Dosya No: 31.
- BOA, *İ. MVL.*, Dosya No: 171.
- BOA, *İ. MVL.*, Dosya No: 186.
- BOA, *İ. MVL.*, Dosya No: 206.
- BOA, *İ. MVL.*, Dosya No: 446.
- BOA, *İ. MVL.*, Dosya No: 98.
- BOA, *İ.DH.*, Dosya No: 745.
- BOA, *İ.MVL.*, Dosya No: 298.
- BOA, *İD*, 40348, (17 M 1265/1849).
- BOA, *MD*, No: 3160, s. 618-619.
- BOA, *TD*, No: 75, s. 9-36.
- KONYA MEVLÂNÂ MÜZESİ ARŞİVİ (KMMA), Dosya No: 65/5/1.
- KMMA, Dosya No: 65/5/2.
- KMMA, Dosya No: 65/5/3.
- KMMA Dosya No: 65/6.
- KMMA, Dosya No: 65/8.